

FUND OG FORSKNING

I DET KONGELIGE BIBLIOTEKS

SAMLINGER

Bind 45

2006

With summaries

KØBENHAVN 2006

UDGIVET AF DET KONGELIGE BIBLIOTEK

Om billedet på papiromslaget se s. 135.

Det kronede monogram på kartonomslaget er tegnet af
Erik Ellegaard Frederiksen efter et bind fra Frederik III's bibliotek

Om titelvignetten se s. 129.

© Forfatterne og Det Kongelige Bibliotek

Redaktion: John T. Lauridsen

Redaktionsråd:

Ivan Boserup, Grethe Jacobsen, Ingrid Fischer Jonge,
Erland Kolding Nielsen, Niels Krabbe,
Stig T. Rasmussen, Marie Vest

Papir: Munken pure 120 gr.
Dette papir overholder de i ISO 9706:1994
fastsatte krav til langtidsholdbart papir.

Grafisk tilrettelæggelse: Jakob K. Meile
Tryk og indbinding: Richard Larsen Grafisk A/S

ISSN 0060-9896
ISBN 87-7023-713-1

DE BILLIGE BØGERS INDTOG I DANSK BOGHANDEL 1908-1918

AF

HARALD ILSØE

Det var i efteråret 1908, John Martin startede sin virksomhed som forlægger af romanlitteratur, der kunne købes for en billig penge i Martins navnkundige serie af "Halv-Krone Udgaver." Samme år stiftede Heinrich Matthiasen Kunstforlaget Danmark, der fik en lignende betydning som formidler af billige bøger, men på mere gedulgt vis, fordi forlaget blev drevet som en postordreforretning uden forbindelse med den regulære boghandel. Flere andre, mere kortlivede eller mindre betydelige forlagsforetagender sluttede sig til billigbogstrenden, men det var synd at sige, at den blev hilst velkommen af den etablerede boghandel. De fleste billigbogsforlag blev længe anset som opkomlinge, der respektløs handlede bøger, som om det drejede sig om simpel varehandel og ikke om, hvad flertallet af boghandlerne i deres selvforståelse anså som et kulturformidlende kald. Først en seks-otte år senere, da de gamle forlag og ikke mindst Gyldendal havde indset, at konkurrencen måtte tages op på billigbogens egne vilkår, brød den definitivt igennem på bogmarkedet.

Symptomatisk for modviljen var en artikel i "Tilskueren"s martshefte 1910, hvor direktør i Gyldendal og formand for forlæggerforeningen Peter Nansen fremlagde nogle betragtninger om emnet "Boghandel." Artiklen kunne lige så godt have heddet "Ned med Billigbogsforlagene," for formålet var at forsvare de gamle forlags positioner som de eneste holdbare og dem, der i længden tjente publikum bedst. En aggressiv tone blev anslået lige fra begyndelsen:

"Der har i den sidste Tid været en Del Tale om dansk Boghandel. Anledningen har navnlig været de p.t. grasserende billige Oversættelsesbøger, de, der populært sammenfattes under Begrebet de "Martin'ske," men som udsendes ikke blot af den Martin'ske Mitrailleur. Efterhaanden har vi faaet en 3-4 Forlag, der overbyder hinanden i at sprøjte Kugleregne af billig Literatur ud over det forbløffede Publikum ... Noget Hexeri ved det billige Bogsalg er der ... ikke. Man kan

komme uhyre langt ned i Udsalgsprisen, blot man kan regne med en Afsætning paa 10,000 og derover. Man kan komme yderligere ned i Prisen, naar man vælger Bøger, paa hvilke der intet Honorar er at betale eller højst et usselt lille Oversætter-Honorar; man kan komme endnu længere ned, naar man til Fremstillingen af Bøgerne benytter Papir af den elendigste Kvalitet, de billigste Trykkerier og en Heftning eller Indbinding af den sjofleste Art.”

Læserne af et seriøst tidsskrift som “Tilskueren” har nok været noget forbavsede over at blive præsenteret for et boghandleranliggende i så stærke vendinger. Men underholdende var det jo, og da “Tilskueren” blev udgivet af Gyldendal, havde Nansen valgt her at tale sin sag for det litterært dannede publikum, som var kernen i forlagets kundekreds. Baglandet havde han i orden. Han vidste, at billigbogsforlagene var upopulære i boghandlerverdenen, og havde også tænkt på boghandlerne. Gyldendal lod artiklen fremstille i særtryk som en slags pamflet, som de kunne rekvirere gratis fra forlaget – hvad de gjorde i et sådant omfang, at der måtte trykkes et ekstra oplag.¹

“En driftig ung Forretningsmands Spekulation”

Da den knap 30-årige John Martin 1. okt. og medio nov. 1908 udsendte sine to første billigbøger i serien *Martins Halvkrone Udgaver*, gik der kun et par måneder, inden de kunne annonceres udsolgte, så der måtte trykkes nye oplag. Martin havde hidtil kun gjort sig bemærket som udgiver af bladet *Martins Magasin / Hjemmets Noveller*, der fra 1904 udkom hver fjortende dag med illustrerede noveller af danske og udenlandske forfattere. I et par år havde han omhyggeligt forberedt udgivelsen af underholdende udenlandsk skønlitteratur i billigt, men hæderligt udstyr, og havde fra starten kalkuleret med store oplag, der også sigtede på salg i Norge, hvor han havde sikret sig en fast kommissionær. Da succesen syntes sikker, var han allerede fra begyndelsen af 1909 i stand til at udgive en halvkrones bog hver måned samt at søsætte endnu en serie til samme pris, *Martins Standard Udgaver*. Standardudgaverne afveg fra førstnævnte ved at repræsentere et lidt mere kræsent litteraturudvalg og udkom til en begyndelse lidt sjældnere. De første par år havde bøgerne i begge serier normalt

¹ *Tilskueren* XXVII:1, 1910, s. 321-30; om særtrykkene *Nordisk Boghandlertidende* 7.4.1910 og senere. En hjertelig tak til Mikael Kristensen, som har bistået med råd og dåd ved udarbejdelsen af det følgende.

et omfang på 150-80 sider, dog med "Fru Bovary" som en af undtagelserne – den udkom i to oplag 1909 og udgjorde med sine 272 sider et af de bedste køb i halvkroneserien. Fra midt i 1911 ændredes kurs, og standardserien blev forbeholdt omfangsrige bøger på ca. 250-350 sider og prisen nu meget rimeligt sat til 1 krone (hvoraf senere fulgte betegnelsen *Standard Krone bind*). Enkelte var dog tykkere som 1913 Jack Londons "Martin Eden" på 408 sider, medregnet et forord af Johs. V. Jensen. Svulmede et værk endnu mere op, blev det delt i to bind til 2 x 1 krone, således f.eks. Victor Hugos "De Elendige" på henholdsvis 432 og 368 sider.

Til en krone solgtes 1909-11 ligeledes en række Zolaoversættelser, der blev udgivet for sig selv. Dertil kom fra 1909 den af oversætteren P. Jerndorff-Jessen redigerede børnebogsserie *Martins Junior Bøger* til 50 øre stykket og fra 1911 *Martins 25 Øres Bibliotek* med bøger, der indholdsmæssigt ikke adskilte sig synderligt fra halvkronebøgerne. Som en af de første kom her Stevensons "Dobbeltmennesket Dr. Jekyll – Mr. Hyde" (154 s.), men der blev også givet plads til et par danske forfattere (H. Linck og Carl Muusmann). Endnu en skønlitterær serie kaldt *Damernes Bøger*, der begyndte 1912, handlede vistnok overvejende om kvinder, børn og kærlighed. De kostede 50 øre, i 1915 forhøjet til 1 krone. En serie bestående af *Haandbøger* blev næppe til meget mere end en kogebog, først fra 1918 kom der liv i faglige serier som *Socialt og Populær-videnskabeligt Bibliotek*.

Bøgerne i de skønlitterære serier blev kun udbudt heftet, men i indbydende omslag, der som regel var i farver og udført af anerkendte kunstnere. Flest blev tegnet af Thomas Iversen; til de mest vellykkede må regnes omslag af Louis Moe, Gerda Wegener og Gudmund Hentze, efter ca. 1915 også Sven Brasch, Valdemar Andersen og Poul Sæbye samt en række sort-hvide tegninger af Ernst Hansen (jvf. fig. 1-3). Johannes Nørretranders tegnede omslag til 25 øres biblioteket.² Ønskedes bøgerne indbundet, havde bogbinderfirmaet Petersen & Petersen været der på pletten og tilbød solide grønne shirtingsbind med forgyldt titelramme tegnet af Bindsbøll til 35 øre stykket, incl. indbinding 75 øre. Det var lidt vel meget at lægge oven i en pris på 50 øre, og bøgerne ses ikke i sjældent i mere beskedne shirtingsbind

² Omslagene er omtalt af Ruth Bentzen i *Fund og Forskning*, 35, 1996, s. 199-201, og eksempler er afbildet i farver smst. s. 175 (Nørretranders), 179 (anonym) og 183 (Andersen). Afbildninger i sort/hvidt ses i *Bogvennen*, Ny række bd. 10, 1955, s. 86 (Iversen), 88 (Wegener og Brasch) og 92 (Sæbye og Hansen).

eller papbind med overtræk af papir. Nogle af dem stammer fra boghandler Chr. Flor, der forhandlede Martins bøger indbundne, undertiden til en ufattelig billig tilbudspris, som må have forudsat opnåelse af maksimal boghandlerrabat fra forlaget.³

Der var tale om et overbevisende gennembrud. Allerede fra 1909 lå produktionen på over 30 titler om året, og 1910 var forlaget så konsolideret, at der kunne investeres i eget trykkeri, Martins Forlagstrykkeri. Det eneste, der mislykkedes, var et illustreret kvartalsblad for damer, *Fru Martins Magasin*, som begyndte at udkomme i foråret 1913, men gik ind allerede næste år. Fra 1915 kom udstyret i forgrunden, da Poul Sæbye blev ansat som kunstnerisk konsulent (typografisk tilrettelægger og omslagstegner).

Fraregnet nogle småskrifter, bl.a. julehefter og 1913 5 småhefter á 25 øre stykket med noveller af Elinor Glyn, fordeler forlagets produktion sig i de første år som vist i skemaet. Nye oplag eller udgaver af samme bog er ikke medregnet. Ikke få blev hurtigt udsolgt og kom i

	1908	1909	1910	1911	1912	1913	1914	Ialt
Martins								
Hjemmets Noveller	1	1	1					3
Halvkrone-udgaver	2	15	12	12	12	12	12	77
Standard-udgaver		7	10	9	12	12	12	62
Junior-bøger		8	6	4	3	4	3	28
Zola-udgaver		2	6	2				
25 Øres Bibliotek				9	9	12	3	33
Damernes Bøger					2	4	4	10
Haandbøger (Fru Nielsens Kogebog)					1			1
Fru Martins Magasin						1	1	
Ialt	2	32	34	36	39	45	35	216

to eller flere oplag, vel i gennemsnit 4-5 titler om året, fra 1915 lidt flere, men det er ikke helt nemt at få overblik over, fordi en bog af og til uden oplagsmarkering overgik fra en serie til anden. F.eks. blev

³ Illustreret annonce fra Petersen & Petersen i *Nordisk Boghandlertidende* 25.2.1909 og senere samt annonce fra Chr. Flor i *Husmoderens Blad* 25.6.1911 (blandt en række indbundne bøger, hvoraf ca. 15 lader sig identificere som udgivet af Martin, kunne 8 vælges for 3 kr., heraf dog højst 4 fra Martin).

Jeromes *Tre Mand i en Baad* og Bourgets *Den blaa Hertuginde*, udkommet som halvkronebøger henholdsvis 1909 og 1911, genudsendt som 25 øres bøger 1913. Optrykkene fandt først sted efter nøje vurdering af salgsmulighederne, som det var tilfældet med *Fangen paa Zenda*, der udkom som halvkronebog i foråret 1909, blev udsolgt inden årets udgang, men først optrykt 1911. Adskillige forblev udsolgte. Ved årsskiftet 1914/1915 var af halvkroneseriens 55 første bind kun 10 i handlen.⁴

Optrykkene er så meget mere bemærkelsesværdige, som en vigtig forudsætning for den billige pris var store førsteoplag på omkring 10.000 eksemplarer. Dette var, hvad Peter Nansen gik ud fra, da han i den nævnte artikel udtalte sig om Martins virksomhed, og det stemmer ganske godt med de tal, der lejlighedsvis meddeltes i bøgerne eller andetsteds.⁵ Halvkroneseriens første bog, *Kameliadamen*, kom 1908 i to oplag, nåede 1909 femte oplag, og 1918 oplyses for sjette oplags vedkommende tallene "52.-61. Tusinde," dvs. oplagene lå i gennemsnit på 10.000. Daudets *Sappho*, der udkom ca. 1. febr. 1909, kunne allerede midt i april udsendes i 2. oplag, ifølge titelbladet nu i et antal af "11.-21. Tusinde." 1910 nåede bogen med 3. oplag "21.-26. Tusinde" og 1919 til sidst "26.-36. Tusinde." *Fru Bovary* angives med andet og sidste oplag 1909 at være trykt i "12.-25. Tusinde," mens Orczys *Den røde Pimpernel*, udgivet 1910, var lidt længere i optrækket og med 2. oplag 1913 blot forelå i "12.-18. Tusinde." Fremgangen var dog støt. Med 3. oplag nåedes 1914 "19.-23. Tusinde," med 4. oplag 1916 "23.-31. Tusinde" og med femte oplag 1918 "41. Tusinde." Knap så efterspurgt, men afgjort populær var en af Pimpernellens fortsættelser, *Jeg vil hævne*, som fra 1912 til 1919 voksede til "30. Tusinde."

Lignende succes havde flere bøger af Elinor Glyn, nu glemte, men dengang læst af læg som lærd.⁶ Kærlighedsromanen *Hans Dronning*, der handlede om et uægteskabeligt samliv, var særlig efterspurgt.

⁴ Hovedparten af de i 1909-14 udgivne bøger er registreret i *Dansk Bogfortegnelse* under stikordene "Martins..." og "Bøger, Damernes." En fortegnelse over udgivelserne indtil dec. 1909 meddeles på sidste blad af Lermontoffs *Vor Tids Helt*, 1909 (tre bind dog forbigået som udsolgte); senere fortegnelser findes annonceret i oktobernumrene af *Hjemmets Noveller* 1910. Iøvrigt oplyser bagsiden af bogomslagene som regel, hvilke bøger der kunne fås i en eller flere af serierne.

⁵ Jvf. Bentzen 1996, s.194 og 196f.

⁶ Kunsthistorikeren Frederik Poulsen fortæller, at han havde sine forestillinger om det engelske aristokrati fra Oscar Wilde og Elinor Glyn, *Foraar i Spanien – Sommer i England*, 1950, s. 34.

Fig. 1. Lermontoff 1909 i omslag tegnet af Louis Moe. Pris 50 øre.

Fig. 2. Elinor Glyn 1913 i omslag tegnet af Gerda Wegner.
Bogen er på 24 sider og kostede 25 øre.

Den blev trykt i tre oplag 1912-14 og nåede dermed "28. Tusinde," et tal som i fjerde oplag 1918 forøgedes til "36. Tusinde," mens *Hendes Naades Sekretær* fra første oplag 1917 til tredje 1919 kom op på "23. Tusinde." De mange bøger af Jack London, hvis forfatterskab Martin i stigende grad tog sig af fra 1911, ses der ikke oplyst oplagstal for, men 1911-15 gik salget så godt, at syv af hans bøger nåede to oplag. Det skal iøvrigt ikke overses, at de lejlighedsvis meddelte oplagstal selvsagt havde som formål at reklamere for bøgernes popularitet. Det kan sagtens tænkes, at enkelte udkom i et mindre antal eksemplarer, fordi de blev indlemmet i en serie af overvejende prestigemæssige grunde. Således måske Thomas Manns *Hans kongelige Højhed* i en standardudgave fra 1910. Det er vel også sandsynligt, at en ret eksklusiv forfatter som Joseph Conrad med kun et enkelt oplag pr. bog skæppede mindre i kassen. (Det må have været for at lokke husarnerne til, at Conrads bøger 1920-22 fik kulørte omslagsbilleder, så de så ud som knaldromaner). Ikke desto mindre holdt forlaget ham fast, og det er ikke Martins mindste fortjeneste, at han lod næsten hele Conrads forfatterskab oversætte og udgive i årene 1916-31. Mange af oversættelserne er stadig de eneste foreliggende.⁷

Udviklingen gik tydeligt fra de lidt ældre forfattere, som var tilgængelige for en billig penge, til nulevende forfattere, hvortil oversættelsesrettighederne lå i et højere prisleje. Ifølge Peter Nansen anno 1910 forstod Martin at presse prisen ned over for de udenlandske forfattere, og Nansen havde også opsnuset, at han underbetalte sine oversættere. Som var Nansen oversætternes og ikke forlæggernes talsmand, hængte han sin forlæggerkollega ud, fordi han "i sin Iver efter at kunne gøre Publikum imponerende billige Tilbud lader ... sig lokke til i en faretruende Grad at benytte sig af det Godtkøb, der for Tiden er paa Oversættelser, som, uden at være virkeligt gode, ialfald er brugbare. Og det lykkes ham at faa Folk med et vist literært Navn til at arbejde for sig til meningsløst lave Priser, fordi de ellers, under den stærke Konkurrence, risikerer at blive sat helt ud af Spillet. Hr. Martin har vitterligt faaet Oversættelser, som ordentlige Forlag tidligere betalte med 7-800 Kr., for ca. 200 Kr."

⁷ En myte, som i 1990erne blev fremmet af Ejgil Søholm i *Gyldendals litteraturkalender*, går ud på, at en central bog i forfatterskabet som *Mørkets Hjerte* ikke var mellem Martins oversættelser. Det var den. Denne lille roman blev udgivet 1921 sammen med *Ungdom*, men uden at det fremgår af titelbladet.

Nansens eget forlag, Gyldendal, var ingenlunde i krise, og hans offentlige udfald på de "ordentlige" forlags vegne mod den nye konkurrent kan ikke betegnes som andet end arrogant og ufint. Han undlod ikke at fremføre Gyldendals ene eksempel på en billigbogsserie, *Gyldendals Bibliotek* med dets udvalg af nordisk litteratur, hvor bøgerne kunne fås for 50 øre, men analogien var falsk, for prisen gjaldt kun i abonnement, i løssalg kostede de dobbelt så meget. Den nye billigbogsæra var ganske enkelt kommet bag på Danmarks største og mest ressourcerige forlag, og Nansen søgte nu, 1910, at frikende det for at sælge sine bøger for dyrt. Og noget havde det da også i klemme. Så småt som Martin begyndte at supplere rækken af ældre underholdningslitteratur med nulevende forfattere, bragte han sig i konkurrence med Gyldendals oversættelsesserie af moderne forfattere, den siden 1907 af Harald Nielsen redigerede serie *Roman og Novelle*, der enkeltvis solgtes til priser fra omkring 2,50 til 5,00 kr. Slår man ned på nogle bogtitler fra årene 1909-10, falder det i øjnene, at f.eks. Paul Bourgets *De to Søstre* og Anatole Frances *Skjorten og andre Fortællinger* kostede 2,50-75 kr. hos Gyldendal, mens andre bøger af de samme to forfattere og af samme omfang som Bourgets *Et Kvindehjerte* og Frances *Dronning Gaasefod* kostede 50 øre hos Martin. Alt andet lige var der ikke tvivl om, hvilket forlag der gav bedst køb.

Nansen må have haft god hjemmel for påstanden om, at Martin var dygtig til at presse honorarerne ned, og han gav gode grunde for, at Gyldendal ikke indlod sig herpå. Men forlagsdirektøren, der havde ført Gyldendals sejrrikt frem, havde svært ved at affinde sig med sin dygtige konkurrent. Da Lolland-Falsters Folketidende tog sagen op og forsvarede Martin, fremturede han med sin nedrakning: "Hvad er det han sælger? I det store og hele *kun* Oversættelser fra Fransk, Tysk og Engelsk. En Del virkelig gode Bøger, adskillige ligegyldige. Og hvad sælger vi andre? Hele den ypperste danske Litteratur og en meget stor Part af den ypperste norske, foruden at vi også sælger en Mængde gode Oversættelser." Martins virksomhed, udbasunerede han, var blot at opfatte som "en driftig ung Forretningsmands Spekulation i billige Udgaver af tilfældig udenlandsk Litteratur."

Den lolland-falsterske redaktør havde til dels misforstået Nansens artikel, men gik til gengæld i kødet på en konflikt mellem Martin og boghandlerorganisationerne, som nylig var afsluttet med en sejr for disse. At den procentvise fortjeneste på billigbøgerne var langt ringere end på bøgerne i det traditionelle prisleje, gjorde dem lidet

populære hos boghandlerne, og det havde ikke just forbedret Martins omdømme, at han afsatte halvkronbøger til kiosker og cigarhandlere, hvor det endda forekom, at de solgtes for 40 øre. De rådende samhandelsbetingelser, der gjaldt for den organiserede boghandel, tillod ikke sideløbende kiosksalg og da slet ikke dumpingsalg. Men Martin kunne ikke umiddelbart kaldes til orden, for han havde klogeligt undladt at melde sig ind i boghandlerforeningen. Midlet blev udarbejdet af en ny paragraf i samhandelsbetingelserne: Ingen rabatberettiget boghandler måtte uden boghandlerforeningens samtykke føre mere end ét eksemplar af en bog på lager udkommet hos forlæggere, der stod uden for foreningen, ej heller skilte med eller på anden måde virke for sådanne bøger, med mindre disse forlæggere skriftligt havde forpligtet sig til at overholde foreningens til enhver tid gældende love og samhandelsbetingelser.

Paragraffen blev med boghandlerforeningens nye love vedtaget 4. febr. 1910, og således presset underskrev Martin samhandelsbetingelserne den 28. febr. Dagbladsredaktøren kunne forsåvidt med rette hævde, at den etablerede boghandel med Nansen i spidsen havde tvunget forlæggerne af billigbøger til at give afkald på kiosksalg og lignende. Hans konklusion, som Nansen forsøgte at bagatellisere, men ikke kunne benægte, var, at boghandlernes aktion gik ud over publikum. "Herefter kan de billige Bøger *ikke* fås i Kiosker, paa Jernbanestationer, i Stationsbyer, hvor der ikke findes Boghandlere osv."⁸

Endnu nogle år udfordrede Martin boghandlerforeningen ved sine salgsmetoder, og det er ikke for meget sagt, at han blev nidkært overvåget. Det var ikke forbudt at udbyde bøger til partipriser, så der blev givet ekstra rabat til aftagere af et parti på f.eks. 1.000 eksemplarer, men der blev råbt vagt i gevær, når de dukkede op uden for boghandlen. Det var beklageligt, at enkelte sortimentboghandlere lod sig friste til at lade billigt erhvervede partier af Martins bøger gå videre til forhandling hos kiosk- og papirhandlere, og det var forkasteligt, at nogle havnede hos ugebladet "Danskeren," der tilbød halvkronbøger i tilgift til tegning af abonnement på bladet. Sligt var ikke ulovligheder, som Martin kunne drages til ansvar for, men satte ham alligevel i et odiøst skær. Som modforanstaltning vedtog foreningen juni 1912, at partipriser ikke var tilladt på skønlitteratur. På den anden

⁸ Avisartiklen 2. april og den deraf følgende polemik er gengivet i *Nordisk Boghandlertidende* 21.4.1910, jvf. tidligere indlæg om Martins kioskhandel smst. 17. og 24.6. samt 1.7.1909. De nye love er trykt smst. 17.2.1910.

Fig. 3. A. Chamisso oversat og med omslagstegning af Gudmund Hentze 1919. Rammen skyldes Poul Sæbye. Prisen er overstemplet og forhøjet til 65 øre.

side må det være lykkedes ham at få akcept af, at 25-øres biblioteket distribueredes via kioskerne, for i "Nordisk Boghandlertidende" averterede Bladcentralen flere gange bøger i denne serie til salg. Måske skal det fortolkes således, at serien distribueredes udelukkende gennem blakkioskerne.

Et forsøg på at nedsætte den obligatoriske boghandlerrabat fra 25% til 20%, når en boghandler rekvirerede mindre end 5 eksemplarer af en bog, blev stoppet, og Martin måtte så vedblivende give 25% ved enkeltvisse bestillinger, hvad der var identisk med forlagernes gennemsnitsrabat. (Ved bestilling af mindst 10 bøger gav Martin 30%, ved bestilling af 40 bøger og derover 35%). Der blev også grebet ind, da Martin gentagne gange, 1910 og 1913, på egen hånd søgte at hverve private kunder i provinsen. Ved hjælp af agenter og omdelte cirkulærer blev forlagets bøger simpelthen udbudt i abonnement, som kunne tegnes hos enhver papirhandler og gennem postvæsenet. Det var i strid med reglerne og med den meget aktive provinsboghandlerforenings ord en trafik, "der selvfølgelig maatte sætte ondt Blod blandt Provinsboghandlerne."

Mest graverende var en sag, som blev pådømt nov. 1912. En undersøgelse havde vist, at Martin som regel en 8-10 dage efter en bogs udgivelse, når de rabatberettigede boghandlere havde aftaget deres forbrug, solgte resten af oplaget til Bladcentralen eller Bladforbundet til en billig pris. Da der blev ekstra efterspørgsel efter en enkelt bog, Bourgets *Kærlighedsbrøde*, havde han tilmed trykt et nyt oplag, hvoraf størstedelen ligeledes gik til Bladforbundet som restoplag. Salg af restoplag til nedsat pris var tilladt, men foreningen mente ikke, at Martin handlede i god tro. Selv om begrebet restoplag ikke var nøjere defineret, måtte han vide, at der ved restoplag forstodes ældre, ukurante bøger. Foreningen dømte ham derfor til at betale den største gældende bødetakst på 500 kr. og truede ham med eksklusion, såfremt manøvren blev gentaget.⁹

Konflikterne synes ophørt efter 1913, vel både fordi Martin havde tilpasset sig vilkårene, og fordi boghandlerforeningen blev optaget af

⁹ *Nordisk Boghandlertidende* 30.6.1910, 5.10. og 14.12.1911, 11.4., 20.6. og 14.11.1912, 10. og 17.4. og 8.5.1913. Kiosksalg af 25 øres bøger averteres f.eks. i annoncer 26.3.1913 og 19.3.1914. Martins "velkendte" rabatbetingelser omtales i en debat om de almindelige rabatforhold 15.5.1916; at gennemsnittet lå på 25% udtalte formanden for boghandlerforeningen J. Frimodt til *Politiken* 22.4.1914.

mere påtrængende problemer som de irregulære forlags (postordre-forlagenes) stadige fremgang og ikke mindst Gyldendals insisteren på at øge sit salg ved hjælp af kolportører. Det førte til en langtrukken konflikt og sluttelig 1917 til Gyldendals udmeldelse af boghandlerforeningen, et opgør med det selvsamme stive og monopoliserende boghandlersystem, som Martin på anden vis havde søgt at omgå. Samme år meldte han sig ind i boghandlerforeningen og var fra 1920 til sin død 1932 medlem af forlæggernes forretningsudvalg.¹⁰

Anerkendelse havde Martin efterhånden opnået selv ind i boghandlernes rækker, hvor der opstod forståelse for, at billige bøger var det middel, hvormed hovedfjenden, de irregulære forlag, bedst kunne bekæmpes. I en oversigt over udviklingen på bogmarkedet 1913-15 fastslog boghandler Carl Rolsted, at Gyldendal på dette punkt havde svigtet, og konstaterede provokerende, at boghandlerne nu var nødt til at takke John Martin. Det var ham og ikke Gyldendal, der havde gjort det muligt for den regulære boghandel at imødekomme en del af publikums trang til billig underholdningslitteratur.¹¹

Det er også værd at notere, at indmeldelsen i boghandlerforeningen foranledigede den norske boghandlertidende til at omtale Martins forlag som "vel det danske forlag, som næstefter G.B.N.F. er det mest kjendte i Danmark som i Norge. Hr. Martin kan vel trygt siges at være den i højeste grad fremragende starter og leder av Danmarks største "billige" forlag." – Martin havde altså også vundet norske læsere, og boghandlerskribentens egentlige og nok så prosaiske ærinde var at lede salget på rette vej: "Efter dette er det klart, at det fremtidig maa være umulig for hr. Martins norske hovedkommissionær [Peter Aas & Co. i Kristiania] at sælge hans bøger til hvemsomhelst, til tobakshandlere, kortevarehandlere og lign. Han maa vel nu indskrænke sit salg til bokhandlere!"¹²

¹⁰ Arthur G. Hassø: *Den danske Boghandlerforenings Historie*, 1937, s. 401 og 445 (om Martin) og s. 358ff og 402ff (om kolportagespørgsmålet og konflikten mellem Gyldendal og boghandlerne). Jvf. Aleks. Frøland: *Dansk boghandels historie 1482 til 1945*, 1974, s. 260-67.

¹¹ Carl Rolsteds oversigt dateret aug. 1915 i *Adressebog for den danske Bog- og Papirhandel 1915-1916*, 1915, s. XII.

¹² Citeret i *Dansk Boghandlertidende* 6.12.1917. Jvf. Alf C. Melhus om Martins oversættelser, "som vi dengang var usigelig takknemlige for at få, - også vi norske lesere," *Bogvennen* 10, 1955, s. 92.

Andre forlagsinitiativer

Siden 1908, da Martin lagde ud, var udbudet af billigbøger vokset kolossalt. Det skal illustreres ved nogle strejftog i tiden frem til det tidspunkt, da selv Gyldendal måtte overgive sig og iværksatte sine egne billigbogsserier á la Martin. Først omtales forlag, der distribuerede deres bøger gennem den ordinære eller såkaldt regulære boghandel, derpå bliver det de irregulære forlags eller postordreforlagenes tur. For underskoven af billig heftelitteratur o.lign. henvises til allerede foreliggende litteratur, men som eksempel på den voksende tendens til at håndtere bøger som slet og ret handelsvarer skal lige noteres, at stormagasinet Illum 1910-11 udgav og forhandlede *Illums Bibliothek*, som kom til at bestå af ialt ni bind ca. 120-170 sider, der blev solgt til 35 øre stykket. Det drejede sig om oversat skønlitteratur, som der ikke er noget at sige på. Seriens bedste tilbud turde have været "Mystiske Historier" af Edgar Allan Poe med tegninger af Gudmund Hentze og Fritz Kraul (160 s.). Serien blev næppe forhandlet af boghandlerne, men er gået som kiosklitteratur.¹³

En forlægger af ældre årgang, der satsede på billigbøger, var *Laurits Eiby*, hvis mest bemærkelsesværdige udgivelse vist var en illustreret udgave af "Grevnen af Monte Christo" i tre bind 1894 og på ny 1907. Han havde ikke videre held med sig. Rettighederne til denne bog måtte han overlade til bogtrykkeriet, og en subscriptionsudgave af Eugène Sues "Den evige Jøde" måtte han 1909 standse uafsluttet med hefte 7. Et tidligere *Roman-Bibliotek* med bøger til 75 øre efterfulgtes 1910 af *Eibys 50 Øres Bibliothek*, som ifølge bogfortegnelsen kom op på en 5-6 bind udenlandsk skønlitteratur, inden serien ophørte det følgende år, skønt det rummede gode tilbud som f.eks. Tolstojs "Kosakkerne" (154 s.). Men bogfortegnelsen er ikke helt pålidelig, og til serien må vel regnes "Landstrygeren. Zigøjnere. To Fortællinger" af Maxim Gorki (122 s.), som Eiby udgav 1914 og ligeledes solgte til 50 øre. Et forsøg 1911 med små 25 øres bøger, som han kaldte *Eibys Bogskat*, standsede efter udgivelsen af tre bøger, hvoraf den ene (på 46 sider) havde den forjættende titel "Den fremmede Dame og Manden under Sengen" og tilmed var forfattet af Dostojevski. Bedre gik det

¹³ Se om den kulørte litteratur Knud Nielsen: *De gamle kulørte hæfter*, 1983, og Per Hougaard: Om knaldromaner, føljetoner og kolportagelitteratur i Danmark, Lotte Philipson og John T. Lauridsen (red.): *Bøger, samlinger, historier. En antologi*, 1999, s. 7-37. – Fortegnelse over *Illums Bibliothek* findes i *Dansk Bogfortegnelse* under stikordet "Bibliothek, Illums."

ikke 1912 en ny serie 25 øres bøger om udenlandske *Dronninger uden Krone*, som blev til kun 2 bind á 48 sider (om Lola Montez og Madame Pompadour).¹⁴

Nærmest op ad Martins serier lagde boghandler *F. Kamla* sig med en række oversat skønlitteratur á 50 øre, som startede marts 1909 og fortsatte til 1912 med en 10-12 bøger om året for så tilsyneladende at ebbe ud 1913. De fulgte indholdsmæssigt samme linie som Martins halvkronerbøger og så tæt, at de to forlag i sommeren 1909 kolliderede med hver sin udgave af Daudets "Det lille Pus," Martins oversat af Anders W. Holm på 240 sider, Kamlas oversat af C. Volstrup på 168 sider. En bearbejdelse af "Dekameron" i to bind á 160 sider blev særlig godt modtaget og måtte trykkes i 2 oplag (1909 og 1912). I gennemsnit var Kamlas bøger knap så omfangsrige som Martins, f.eks. er Turgénjews "Et overflødigt Menneskes Dagbog" fra 1911 på kun 108 sider, og efter et par enkelte bøger at dømme var Kamlas omslag næppe heller så indbydende. Oplagene var formentlig mindre, da Martin averterede boghandlerrabat på partier á 1.000 eksemplarer, mens Kamla kun averterede rabat ved køb af 500. Fra ca. 1912 udgaves serien *Kamla's Haandbøger*, som 1917 nåede op på 68 numre bestående af allehånde praktiske vejledninger på ca. 24-32 sider. For 25 øre kunne man f.eks. få vejledning i emner som "Grafologiens Grundtræk," "Frugtavl som Rigdomskilde" og "Præstesygens Forebyggelse og Helbredelse."¹⁵

Boghandler var også *Chr. Flor*, der gennem køb af et par lejebiblioteker var fortrolig med efterspørgslen efter populær litteratur. 1908-09 udgav han på subscriptionsbasis en illustreret udgave af "Galejslaven Rocambole" og var samtidig hovedkommissionær for salget af tiøreshefter á 32 sider med "Texas Jack" og fortællinger om mesterdetektiven "Pitt Corner" (med navneændring undervejs til "Pat Conner"). Flor var den fødte handelsmand, og det var formentlig Martins halvkroneserie, der inspirerede ham til starten af udgivelsen af en lang række billige bøger 1909, der fortsatte frem til hans død 1914. Flere ses trykt af J. Cohens Bogtrykkerier, der netop var Martins leverandør indtil oprettelsen af Martins eget forlagstrykkeri, sidstnævnte iøvrigt 1911

¹⁴ Af en eftertrykssag fremgår, at Eiby havde måttet afhænde rettighederne til oversættelsen af "Grevnen af Monte Christo" til bogtrykkeriet, O.C. Olsen & Co., se notits i *Nordisk Boghandler Tidende* 9.1.1910. Fortegnelser over hans serier i *Dansk Bogfortegnelse* under stikordene "Eibys ..." og "Dronninger ..." Under 50 øres biblioteket mangler med sikkerhed Zolas "Therèse Raquin" fra 1910 (158 s.).

¹⁵ Rabattilbud i *Nordisk Boghandlertidende* 12.5.1910. En fortegnelse over håndbogs-serien i *Dansk Bogfortegnelse* begynder først med nr. 41 (1915).

Fig. 4. "Elverhøj" i papbind til 35 øre. Chr. Flors Boghandel 1911.

anvendt af Flor til at trykke en tobindsudgave af "Madame Sans-Gene (Napoleons Vaskerpige)." Et andet trykkeri, som han og andre billigbogsforlag hyppigt benyttede, var Frantz Christtreus Bogtrykkeri.

Yderligere havde Flor opdaget, at visse (ikke nærmere kendte) bogbinderne kunne overtales til at levere meget billige indbindinger, hvad der fik ham til så godt som udelukkende at udbyde sine forlagsbøger indbundne. Således en snes bøger udgivet 1909 af Dickens, Dumas, Hugo, Marryat og Verne m.fl. udenlandske forfatter foruden et par danske fortællinger af J.J.F. Friis ("Fiskelars" og "Strandingskommissionæren"). Det var hans politik at nedsætte prisen på en bog kort efter udgivelsen, så det er rimeligt at anføre den endelige pris, der gjaldt for de såkaldte pragtbind, han annoncerede, f.eks. 1 kr. for "De tre Musketerer" (640 s.) og 85 øre for Victor Hugos "Esmaralda," bedre kendt under titlen "Notre Dame Kirken i Paris" (480 s.). Endnu billigere blev sådanne bøger, når de indgik i en af hans ofte averterede bogpakker, der f.eks. kunne indeholde 5 bøger i pragtbind plus 3 andre bøger til kun 4 kr. Bindene var naturligvis beskedne shirtingsbind eller papbind med papirovertræk og lidt forgyldning. Kun en enkelt bog er set averteret til forskellige priser efter indbindingens art: "Lille Dorrit" af Dickens, udgivet 1909 i to bind á ca. 400 sider, kostede i papbind 1,50 kr., i shirting 2 kr., i bind med ryg og hjørner af skind 2,50 kr. Billige var bøgerne under alle omstændigheder, og bunden nåedes vist 1911 med tre teaterstykker af J.L. Heiberg á ca. 100 sider. I papbind med påtrykt tegning og lidt forgyldning kunne "Elverhøj," "Aprilsnarrene" og "Syvsoverdag" erhverves for 35 øre stykket (se fig. 4), mens de i Gyldendals – ganske vist kommenterede – udgaver kostede 1 kr. uindbundne, 2 kr. indbundne. At Flor vakte panik hos bogbinderlavet ved også at falbyde bøger fra "Gyldendals Bibliothek" til 80 øre stykket i bind, som han selv havde fået fremstillet, er en anden historie. I annoncer for disse blev halvbind med guldpræget shirtingsryg betegnet med det herlige ord "Bogskabsbind." Flor havde fin forståelse for kunder, der ønskede at prange med forgyldte rygge på hylderne!¹⁶

¹⁶ Annoncer fra Flor bl.a. i *Husmoderens Blad* 28.2. og 21.3.1909 og i *Politiken* 18.3.1910 (Gyldendals Bibliothek); jvf. tilbud på indbundne bøger, der stammede fra Martins Forlag i *Husmoderens Blad* 25.6.1911. Bind til Dickens er averteret i *Nordisk Boghandlertidende* 22.2.1912, og en advarsel fra bogbinderlavet mod de billige bogbind, som det lod bekendtgøre i dagbladene, er gengivet i *Dansk Bogbindertidende* sept. 1909 (årg. X nr. 23).

1910-11 udgav han serier af bøger af de tyske forfattere E. Marlitt og E. Werner (begge pseud.), der havde været meget benyttede som føljetonforfattere sidst i 1800-tallet og stadig nød popularitet. De henholdsvis 10 og 8 romaner solgtes indbundne i shirtingsbind for 60 øre til 1 kr. stykket eller endnu billigere, hvis man reflekterede på et hans mange pakke tilbud. Til lignende priser solgtes 1912 en halv snes bøger af den amerikanske forfatter Louise M. Alcott, som navnlig henvendte sig til pigeungdommen.¹⁷ 1913 kom turen til en ligeledes meget yndet føljetonforfatter, svenske Marie Sophie Schwartz, som Frederiksberg Biblioteks Forlag ellers havde plejet siden 1911, men af hvem Flor nu lod udgive 6 fortællinger og romaner trykt af J. Cohens Bogtrykkerier. Da de udkom ca. 1. dec., var han plaget af sygdommen, der førte til hans død febr. 1914, hvad der kan være grunden til, at der ikke straks blev sørget for en indbinding. Ifølge bogfortegnelsen solgtes de kun heftet til 40-70 øre stykket. Foreliggende eksemplarer i vinrøde bind med forgyldte vignetter og titler i hvidt, ialt 4 bind med fortællingerne samlet 2 og 2, tyder dog på, at de blev indbundet ikke længe efter. Et restoplæg blev ikklædt bind, hvorpå der er trykt "Udvalgte folkelige Fortællinger." Det er efter udsendelse at dømme sket tidligst ca. 1930.

Dansk litteratur tog han sig af ved 1910 at genudgive Carl Ewalds "Danske Dronninger uden Krone," 5 historiske romaner i 6 bind, der solgtes så godt, at en ny udgave kunne udsendes 1912 og forinden (1911) havde trukket en fortsættelse med sig bestående af 4 lignende romaner af afdøde Carl Ewalds bror Th. Ewald i 5 bind. De var sparsomt, men pænt illustrerede, og indbundne i gode og nydelige shirtingsbind var udstyret nok noget af det bedste, som Flors forlag bragte i handlen. De to serier solgtes hver for sig samlet for henholdsvis 5,70 og 4,85 kr. Til nærmere orientering om Th. Ewalds serie: De 5 bind omfattede i gennemsnit 260 sider, og i 2 af dem var der tegnede portrætter af Gudmund Hentze. De blev i annoncer tilbudt "portofrit tilsendt over hele Landet og gratis emballeret i elegant finérkasse. Smukt Tryk! Fint, garanteret træfrit Papir. Indbinding: Garanteret ægte Shirting i originalt komponerede Bind, Snit og Kapitelbaand."

¹⁷ Annoncer for Marlitts romaner i to serier á 5 indbundne bøger til 3,50 kr. i *Politiken* 18.3. og 6.4.1910 og illustreret annonce for 2 x 5 bøger af Alcott til 3,75 kr. i *Hus og Hjem* 7. og 28.7.1912.

Desuden var der af denne serie ekstraordinært fremstillet et bibliofilt sæt, som var trykt på særligt papir i 50 eksemplarer og leveredes uindbundet for 8 kr.¹⁸

Forlagsretten til Carl Ewalds romaner var som til adskillige andre bøger erhvervet fra resterne af A. Christiansens Forlag, som køberen, Hermann-Petersens Forlag, fra ca. 1908 solgte ud af.¹⁹ Det må have været en af Flors dristigste og mest prisværdige handlinger, at han herfra også tilkøbte sig retten til tre illustrerede storværker som "Dekameron," Winkel Horns Saxooversættelse med tegninger af Louis Moe og C.E. Jensens rigt illustrerede tobindsværk "Karikatur-Album" og genudgav dem 1912-13 i billige indbundne udgaver til en brøkdelt af den oprindelige pris ("Dekameron" opr. 16,80, nu 2,50 kr., "Saxo" opr. 10,50, nu 3,85 kr., "Karikatur-Album" opr. 28,00, nu 5,85 kr.).

Foretagsom, som han var, fik han også overtalt Pios Forlag til at overlade ham en række mindre kendte titler af Carit Etlars forfatter-skab, som han så udgav 1913 i papbind til 1,25 kr. stykket. Mærkeligt nok var Pio også gået med til at lade ham tage hånd om en enkelt udgave af "Gjøngehøvdingen og Dronningens Vagtmester" med Poul Steffensens illustrationer. Også den udkom 1913 og blev solgt ind-bunden til 2 kr. med samme bindekoration som den, der var blevet bogens varemærke, men selvsagt fremstillet af billigere materialer. Transaktionen vakte ikke uforståelig harme hos boghandlerne, fordi de nu brændte inde med Pios udgave, som de havde stående på hyl-derne til 6 kr. Harmen gjaldt navnlig forlaget, men initiativet var jo Flors, og de så i det hele ikke venligt på hans annoncekampaner og af og til utraditionelle forretningsmetoder. Som det hed i nekrolo-gen over ham var han købmand med liv og sjæl og udviste til tider en for boghandlerkollegerne generende smartness. Som medlem af boghandlerorganisationen måtte han et par gange stå skoleret og tage mod pengebøder, dels for i flere år at have givet rabat til en pa-pirhandler i Tåstrup (hvor der næppe var nogen boghandler), dels for en ureglementeret tilbudsannonce med bøger til underpris. Den

¹⁸ Annoncer i *Nordisk Boghandlertidende* 17.8., i *Hus og Hjem* 10.9. og i dagbladet *København* 6.12.1911.

¹⁹ Hvad der f.eks. fremgår af store annoncer fra forlaget i *Nordisk Boghandlertidende* 19.10.1908 og *Politiken* 12.3.1910. Jvf. en bemærkning om Hermann-Petersens ikke alt for gode omdømme i *Nordisk Boghandlertidende* 2.4.1914.

sidste bøde tog han så ilde op, at han i nogle måneder søgte at straffe boghandlerne ved at nedsætte sin sædvanlige rabat fra 20 til 10%.²⁰

Som et kuriosum skal tilføjes, at en række fortællinger af Conan Doyle, som på titelbladene angives udgivet af Akts. C. Geislers Bogtrykkeri 1913-14, ifølge bogfortegnelsen havde Flor som forlægger (medforlægger?). Det drejede sig om 48 småfortællinger med selvstændig paginering gående fra ca. 20 til 60 sider, som Flors forretning febr. 1914 averterede heftet i 20 bind til 2 kr. eller indbundne i 10 såkaldte dobbelte pragtbind til 3 kr. Flor var imidlertid død, og fra hans bo havnede de ad ukendt vej hos – umuligt at gætte: *Dansk-Svensk-Staal A/S!* Sidst på året annoncerede dette firma, at det ved et enestaaende heldigt indkøb var i stand til at tilbyde den verdensberømte kriminalforfatters fortællinger til en billig pris, heftede i farveillustrerede omslag til 2,50 kr., smukt og solidt indbundne til 3,50 kr. Der fristedes oven i købet med en bonus: “Enhver, der indsender Ordre, faar samtidig gratis tilsendt vort store Hovedkatalog med over 3000 nyttige Brugsgenstande, saasom Landbrugsredskaber, Køkkenredskaber, Cykler, Cykledele, Uhre etc.”²¹

En anden original skikkelse var antikvarboghandler *Madsen Lind*, der bl.a. lukrerede af salg af billigt opkøbte restoplag. Han var af uddannelse lærer og så det i nogle år som sin mission at udbrede god dansk litteratur ved bogværker fremstillet til lave priser. Størst held havde han med Blichers “Samlede Noveller og Skitser” udgivet i 10 bind 1911. Heftet i omslag tegnet af Rasmus Christiansen solgtes værket til en bagatel af 2,90 kr., mens det indbundet i fem af Christiansen komponerede bind kostede en krone mere, altså 3,90. Salget gik så strygende, at et nyt oplag kunne trykkes 1912, samtidig med at Madsen Lind yderligere udgav Holbergs “Samlede populære Skrifter” med indledninger af W. Møllerup. Dette værk opgjordes til 2.400 sider, og fordelt på 12 bind i omslag af Rasmus Christiansen var prisen 3,10 kr., indbundet i 4 “komponerede Helshirtings-Pragtbind i 5 Farver af Kunstn. Rs. Christiansen” 3,90 kr. Citatet er fra et værkprospekt på 32 sider, hvor prisbilligheden forklares: “Vi sælger

²⁰ Bødesager omtalt i *Nordisk Boghandlertidende* 22.4.1909 og 5.10.1911; Flors rabatnedsættelse i annonce 12.10. og tilbagekaldelse 21.12. Smst. 20.11.1913 om “Gjøngehøvdingen” og 19.2.1914 nekrolog. Jvf. karakteristik i Frøland 1974, s. 283.

²¹ Annoncer i *Hus og Hjem* 22.2.1914 (Flor) og smst. 1. og 22.11.1914 samt 24.10.1915 (helsidesannoncer fra Dansk-Svensk-Staal med afb. af omslag). I *Dansk Bogfortegnelse* angives alle fortællingerne trykt 1913, men et bind med bl.a. “Hvorledes Kaptejnen mistede sit Øre” er set med årstallet 1914.

direkte uden Mellemandler – og derved spares ca. 50 pct. Vi har anden Forretning ved Siden af, og af denne kan vi leve. Paa anden Udgave af St. St. Blichers værker har vor Fortjeneste til Dato været mellem 2 og 3 pct.”

Som det let regnes ud, havde Madsen Lind ligesom Chr. Flor fået leveret bind og indbindinger for en ringe betaling – differencen mellem et heftet og indbundet bind i begge værker var blot 20 øre. I disse tilfælde kendes bogbinderen, Marius Andersen, fordi han har stemplet sit firmanavn på bagsiderne. Senere indbandt han store oplag for “Hus og Hjem”s Forlag. I de følgende år satsede Madsen Lind på nulevende forfattere til normal markedspris. 1913 udgaves Martin Skovbos (dvs. Martin Frederiksens) “Udvalgte Værker” i 4 dele indbundet i ét bind til 9,25 kr., 1914 Harald Tandrup’s “Udvalgte folkelige Fortællinger” i 5 dele indbundet i to bind til 11 kr. De var mindre efterspurgt, og priserne blev inden længe nedsat betydeligt.²²

Tilbage til den mere traditionelle forlagsverden, hvor også boghandler *P.H. Fergo* så indtjeningsmuligheder i billig bogproduktion. Han var blevet selvstændig boghandler 1910 og indledte allerede året efter en virksomhed som forlægger af oversatte forfattere. Bøger af f.eks. Balzac, Marryat og Flygare-Carlén på et par hundrede sider og derover gik til 85 øre uindbundet, 1,25 indbundet, mens mindre omfangsrige bøger af f.eks. Daudet, Dumas, Mark Twain, Pemberton, George Sand og Spielhagen, der udgaves 1911-12, blev solgt uindbundne til 25 øre. 75 øre stykket kostede 1913 fire bøger solgt som bind i en serie kaldt *Fergos Bibliothek* med omslag tegnet af Fritz Kraul (se fig. 5). Her figurerede for en enkelt gangs skyld en bog af en dansk forfatter, Poul Chiewitz’ “Fra Gaden” (184 s.). Et større foretagende var en illustreret udgave af Saint-Hilaires biografi af Napoleon 1912, som kunne fås heftet i fem dele á 128 sider for 1,50 kr., indbundet i to bind 2 kr. Efter få måneders forløb averteredes den solgt i 6.000 eksemplarer (sikkert at fortolke som: hvert bind i 3.000 eksemplarer).²³

²² Illustrerede annoncer for de nævnte værker i *Hus og Hjem* 12.11.1911, 13.12.1912, 28.9.1913 og 13.12.1914. Smst. 29.11.1915 julegavetilbud med Skovbo og Tandrup nedsat til henholdsvis 1,25 og 2,45 kr. – Madsen Linds datter Aly Lind har fortalt lidt om forretningen i *Derfra min verden går*, – 1964 (med afb. af Blicherannonce s. 44).

²³ Fortegnelse i *Dansk Bogfortegnelse* under “Bibliothek, Fergos.” Annoncer for Napoleonbiografien i *Nordisk Boghandlertidende* 22.8. og 21.11.1912, den første illustreret ligesom en annonce i *Hus og Hjem* 16.3.1913.

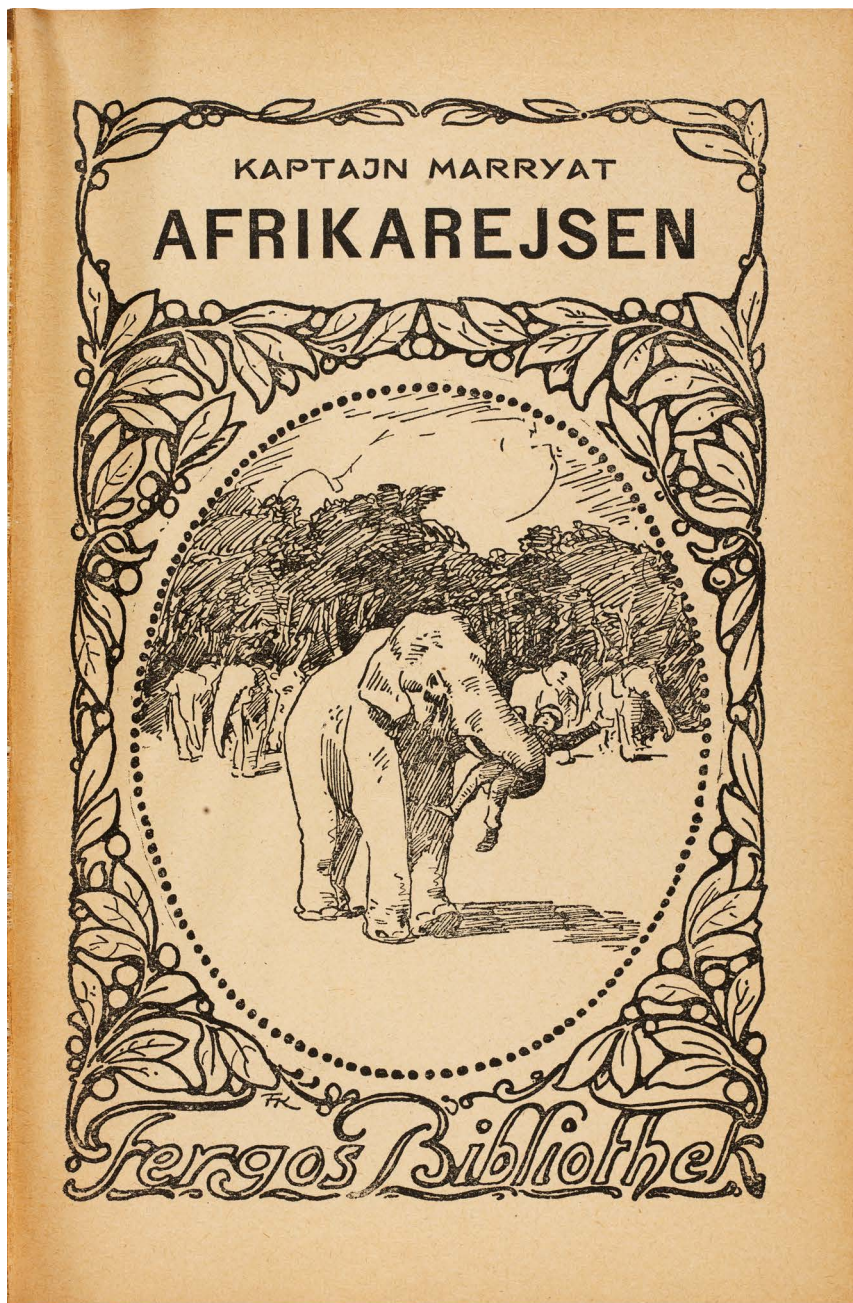

Fig. 5. Kaptajn Marryat i omslag tegnet af Fritz Kraul. Fergos Bibliothek 1913.
Bogen er på 240 sider og kostede 75 øre.

Fig. 6. Fortællinger af Fritz Reuter 1910, 328 sider i Det dansk-norske Forlagskompagnis forlagsbind til 90 øre.

Fra Flors Forlag overtog Fergo 1911 udgivelsen af E. Marlitts romaner, som han fik trykt i J. Cohens Bogtrykkerier og solgte til priser fra ca. 60 til 90 øre, alt efter bøgernes tykkelse (116 sider var f.eks. sat til 65 øre, 254 sider til 85 øre). I efteråret 1912 blev tolv af dem avtereret i en illustreret postordreannonce, hvor de blev udbudt i to serier á 6 bind, således at hver serie kunne købes enten uindbundne for 2,50 eller indbundne for 3,50 kr. Det indbundne tilbud var særlig fristende, for bindene angaves at være "mørkegrønne Pragtbind med glimrende og stilfulde Guldprydelser paa Ryggen og Forsidetegning af Kunstmaler Fritz Kraul." Og ganske rigtig er disse bind nydelige at se på, men som det kan forventes af prisen, er der tale om bind af pap med mønsterpræget papirovertræk. Efterspørgslen var så stor, at Fergo kunne foranstalte atter en udgave 1915. Udstyret var nu bedre. I kartonomslag "med ægte trefarvetrykte billeder efter Chr. Bogø's Malerier" lå stykprisen mellem 60 øre og 1 kr., i helshirtingsbind mellem 1,10 og 1,50 kr.²⁴ Endnu 1921-22 kunne Marlitt bære en genudgivelse, og Fergo var da så smart, at han lod bøgerne trykke billigt i Berlin.

Flere forlæggere end de allerede nævnte havde opdaget, at bindmaterialer og indbinding kostede så lidt hos leverandørerne, at bøgerne ikke blev væsentlig dyrere af at blive solgt i indbunden stand. Det gjaldt i udpræget grad Kunstforlaget Danmark, som senere skal omtales, og det gjaldt endvidere f.eks. *Det dansk-norske Forlagskompagni* og dets fortsættelse *Forenede nordiske Bogforlag*, der 1910-13 solgte en lille snes bøger, der udelukkende blev udbudt i "Pragtbind." En serie *Standardbøger* på mellem ca. 200 og 360 sider gik for 90 øre stykket og *Aarets Recordbøger* på ca. 150-90 sider for 60 Øre. Alle de pågældende romanoversættelser angives at være uforkortede, deriblandt særlig påskønnelsesværdigt de første uforkortede oversættelser af Jules Vernes "Czarens Kurér" (1910) og Tolstojs "Opstandelse" (1911), udgivet i tobindsudgaver på henholdsvis 400 og 526 sider. Forlaget kunne citere en velvillig anmeldelse i Nationaltidende nov. 1912, hvor prisbilligheden blev fremhævet og yderligere, at: "Det er kendte Oversættere, der staar paa Bøgernes Titelblade." Mere uldent hed det om udstyret: "Udstyrelsen er rigtig net. Bindene er naturligvis ikke uopslidelige; men de tager sig ud i Øjeblikket, og det har sin Betydning, naar man overrækker en Gave"(!). Sagt med rene ord var bindkvaliteten ikke

²⁴ Illustreret halvsidesannonce for Marlitts bøger i *Hus og Hjem* 10.11.1912 og annoncer for den nye udgave i *Dansk Boghandlertidende* 22.12.1915 og 20.1.1916.

alt for god, men dekorationen gik an. Som eksempel afbildes en standardbog fra 1910, Fritz Reuters "Fra Napoleonstiden og andre Fortællinger i fuldstændig Oversættelse ved Edm. Menck" (fig. 5). Forsatspapiret er mønstret med initialerne DNF, der også er trykt som forlagsmærke på bindets bagside.²⁵

Måske lidt mere solide, men absolut ingen øjenlyst var de shirtingsbind, hvori *Forlagsmagasinet* 1909ff solgte opbyggelige bøger i serien *Kristeligt Folkebibliothek*, redigeret af G. Münster. Omfanget lå gerne på en 250 til 350 sider pr. bog, og de solgtes kun indbundne til priser mellem 0,90 og 1,25 kr. i løssalg. Købt i årlige samlinger á 3-4 bøger var der rabat. Foruden religiøse klassikere som Augustin, Thomas a Kempis og Bunyan kunne man få bibelske studier og opbyggelige fortællinger fra præstegårde, men også "Ansgars Levned" af Rimbart, der udkom 1910 til 1 kr. (232 s.). Da Ralph Connors "Himmellodsen" kom i 2. oplag 1916, angaves den trykt i "7.-12. Tusinde," hvad der indicerer, at oplagene har ligget på op mod 6.000 eksemplarer.²⁶

1911 forsøgte forlaget sig med en lille række populære forfattere som Alcott, Carit Etlar, Dickens, Reuter, Beecher Stowe og Walter Scott, hvis bøger på titelbladene er betegnet "Folkelæsning." De er ligesom det kristelige bibliotek trykt af Frantz Christtreus Bogtrykkeri, men solgtes indbundne i lidt pænere shirtingsbind med mønstret forsatspapir, hvori indgår Forlagsmagasinets logo, en olielampe med initialerne FM. "Drømmen" af Dickens" (160 s.) kostede 70 øre, mens prisen for Etlars "Fredsfyrsten," illustreret af forfatteren og indbundet sammen med "Fanøfolk" (164 + 64 s.), var 1 kr. "Drømmen" og flere af de andre bøger er desuden set i billige, men kønne papbind med tegninger på mønsterpræget papir. De er uden forlagsforsatsen og muligvis sat i værk ved realisering af restoplagene. Afsætningen var nemlig ikke tilfredsstillende, og de ialt 9 bøger blev sat på ud salg allerede det følgende år. Et parti var afhændet til Kunstforlaget Danmark, fra hvilket de enkelte bind ved postordrebestilling kunne

²⁵ Bagest i rekordbogen "Tosse-Ivan og andre Fortællinger" af Tolstoj, 1911 (156 s.) findes en fortegnelse over de første 11 bøger i serierne. De annonceredes f.eks. i *Nordisk Boghandlertidende* 27.10. og 10.11.1910, 16.3.1911 og 28.11.1912 (med citat af anmeldelse) samt i en helsidesannonce i *Hus og Hjem* 30.3.1913, hvor en gættekonkurrence er kombineret med salg efter en fortegnelse på 17 bøger udgivet 1910-12.

²⁶ Annoncer for *Kristeligt Bibliothek* f.eks. i *Nordisk Boghandlertidende* 28.10.1909, 3.8. 1911 og 7.8.1913 og i *Dansk Boghandlertidende* 24.5.1917 ("Himmellodsen"). I.J.C. von Hofsten: *Et Besøg hos de gamle Præstefolk*, 1913, gives s. 251ff oplysninger om serien og dens første 20 numre fordelt på 6 samlinger.

erhverves for ca. en trediedel af den oprindelige pris, mens Forlagsmagasinet selv udbød alle 9 bind i pakker til 2,65 kr. plus porto.²⁷

Forlagsmagasinet holdt ud nogle år endnu, men fra ca. 1915 ses "Kristeligt Folkebibliothek" fortsat i anden regi. Af andre forlag med litteratur for kristne på programmet skal blot nævnes *O. Lohse*, som 1914 havde overtaget Kirkelig Forening for Indre Missions Forlag. Dette havde længe udgivet *Hjemmets Bibliothek* med skønlitteratur af passende observans, som man kunne abonnere på i hefter eller købe afsluttede i løssalg for en rimelig pris. Bøgerne forekommer i shirtingsbind med vekslende og ikke alt for vellykkede dekorationer, hvor serietilhørsforholdet som regel blot er oplyst på forsatspapiret. Det gælder f.eks. en række fortællinger og romaner af Lauritz Petersen 1904-13, hvoraf fortællingen "Arnd Grupe" 1913 vides trykt i et førsteoplag på 5.500 eksemplarer; med et nyt oplag 1914 nåedes 7.500. 1915 startede Lohse selv en ny og mere kvalitetsbetonet serie kaldt *Hjemmenes Bogsamling*, hvori oplysning blev foretrukket for fiktion. Den bestod af 3-4 bøger om året indbundne i nydeligt dekorerede shirtingsbind med illustreret forsats. Omfanget varierede fra ca. 160 til 270 sider, og solgt enkeltvis var prisen 1,25 kr., for en hel årgang 4,00 kr. Første årgang 1915 bød bl.a. på Olfert Ricards "Ungdomsliv" ("nu trykt i 43.000 Eksp.."), årgang 1916 på Vilh. Becks "Erindringer" (5. oplag) og C. Skovgaard-Petersens "Vil du Frem?" ("9. Udgave, ialt 32.000 Eksp."). De to sidste har på bindforsiderne en tegning af et hyggeligt indgangsparti til en præstegård signeret VB = Viggo Bang (se fig. 7). Indbindingen er rimeligvis udført af Missionsbogbinderiet.²⁸

En kortvarig skæbne fik *Forlaget Lyset, Aktieselskab*, der arbejdede med en aktiekapital på 25.000 kr. og havde den boghandleruddannede Julius Petersen som direktør. Det var oprettet i 1910 med vedtægter af 24. juni og lagde ud i okt. med tre Dickensudgaver i Moltkes gamle oversættelse, som samlet i 5 indbundne bind blev prissat til 4 kr. En serie næste år på tre danske forfattere (Gnudtzmann, Rosenkrantz og Volquartz) á ca. 270-315 sider solgtes ligeledes kun indbunden, alle tre for 4 kr., enkeltvis for 2 kr. Senere på året kom folkeromanen

²⁷ Annoncer i *Hus og Hjem* 14. og 21.4.1912.

²⁸ Første årgang (4 bøger af Ricard, A. Fibiger, Laur. Petersen og Mads Jepsen) er averteret i *Dansk Boghandlertidende* 23.9.1915, tredje årgang smst. 27.9.1917 (3 bøger af Ricard, N.P. Madsen og Laur. Petersen); anden årgang bestod af de 2 nævnte plus bøger af A. Fibiger og Edv. Egeberg).

“Elverhøj” frit efter Heiberg af Olga Eggers (295 s.) plus oversættelser af tre romaner af A. & C. Askew, E. Juncker og E.A. Rowlands, også disse indbundne: Eggers til 2 kr., de øvrige til 1,50 kr. Meget mere blev det tilsyneladende ikke til. Tre af bindene er set, og efter dem at dømme er der tale om tryk og bind af god kvalitet, men kun Dickens-udgaverne var billigbøger og den lave pris på disse kun opnået ved en nedsættelse af boghandlerrabatten til 10%, som boghandlerorganisationen undtagelsesvis var gået med til. De yngre forfatternavne var ikke tilstrækkelige til at sikre salget, og sidst på året 1912 synes firmaet at være under afvikling.²⁹

Når forfatterne var nulevende danskere, kunne honoreringen være et forretningsmæssigt problem. Skulle et honorar have en anstændig størrelse, blev omkostningerne let for dyre til, at bøgerne kunne sælges billigt. To forlag forsøgte sig modigt og med ulige held: *Dansk literært Forlag* stiftet 1911 og *Morten Korchs Forlag* stiftet 1912. Et nystartet foretagende af lignende karakter var *Nationale Forfatters Forlag*, søsat 1910 af den konservative “National Forfatterforening,” men det udgav bøger til almindelig markedspris og kommer derfor ikke i betragtning.³⁰

Mortens Korchs Forlag var det mindst ambitiøse og utvivlsomt også det, der blev mindst professionelt drevet. Hovedformålet var få udgivet Korchs egne romaner, og heraf udkom der 1912-14 tre plus en halv snes bøger af andre forfattere. Bortset fra to af den populære norske forfatter Elisabeth Schøyen, som flere forlag havde bud efter, var de skrevet af danske kolleger som P.C.B. Bondesen, Alfred Ipsen, P.A. Rosenberg, Alex. Schumacher, Carl E. Simonsen, Harald Tandrup og C. Torgius. Bøgerne averteredes gerne som udkommet i *Morten Korchs danske Serier*. I en bredere formuleret annonce hed det: “Som Modvægt mod de mange Oversættelser og Sensationsromaner bringer Morten Korchs Forlag kun gode, sunde Bøger af danske og norske Forfattere” - og det skal nok passe. Omfanget var gennemgående på 2-300 sider, og de solgtes billigt, heftet fra 50 til 75 øre, indbundet

²⁹ Notitser om firmaets oprettelse, boghandlerrabat og annoncer i *Nordisk Boghandlertidende* 7. og 14.7., 22.9. og 20.10.1910, samt 16.2. og 8.6.1911. Ifølge Andreas Dølleris: *Danmarks Boghandlere 1906-1918*, 1919, s. 292 var Julius Petersen selskabets direktør 1.2.1910 til 1.3.1912, men først 7.11.1912 omtales han i *Nordisk Boghandlertidende* som udtrådt af bestyrelsen og erstattet af et nyt medlem.

³⁰ Notits om dannelsen af sidstnævnte forlag i *Nordisk Boghandlertidende* 7.4.1910 med angivelse af bagmændene: Jul. Paludan, P.A. Rosenberg og Alfred Ipsen. Annoncer for forlagets bøger smst. 21.4., 3.11. og 8.12.1910 osv.

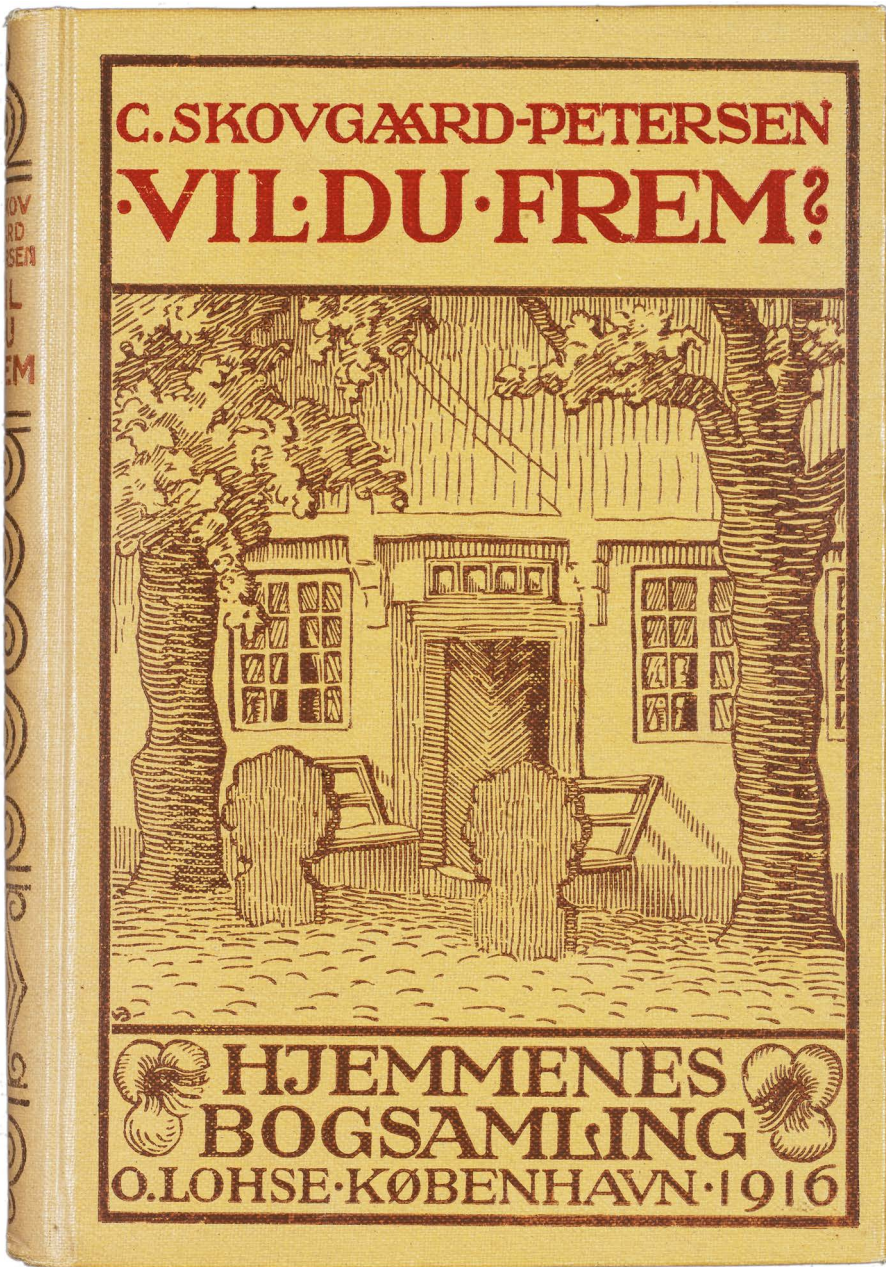

Fig. 7. Skovgaard-Petersen med tegning af Viggo Bang, 236 sider i seriebind til 1,25 kr.

Fig. 8. "Nina" af Silvinus (Niels Hoffmeyer) 1912 i omslag tegnet af Gerda Wegener. Bogen er på 240 sider og kostede 1 kr.

fra 85 øre til 1 kr. Dog blev Korchs "Guldglasuren" ekstraordinært sat til 1,15 kr. indbundet, fordi titlen ligesom havde krævet lidt ekstra forgyldning på bindet, men selv dette beløb fandt forfatterkollegaen Zacharias Nielsen "uhørt billigt." Ifølge Korch selv blev bøgerne trykt "i forholdsvis store Oplag," men med de lave salgspriser var fortjenesten ringe, og det aktieselskab, som forlaget var omdannet til, opløstes så. Nogle af bøgerne blev aftaget af Madsen Lind, som forhandlede dem til omkring halvdelen af den oprindelige pris.³¹

Dansk literært Forlag var et aktieselskab oprettet juni 1911 med Allan Warrern og forfatteren Flemming Algreen-Ussing som direktion. Fra april 1912 var Warrern enedirektør med Algreen-Ussing som litterær konsulent. Formålet var at give unge og yngre danske forfattere en chance, og fra aug. 1911 til og med 1913 udgav forlaget omkring et halvthundrede bøger, herunder enkelte debutbøger, til meget rimelige priser. Flertallet var efter teksternes omfang fordelt på to serier kaldt *Danske Forfatteres Halvkronenyheder* og *Danske Forfatteres Kronenyheder*, hvoraf halvkronenyhederne dominerede og 1913 nåede nr. 27 med Robert Hansens "Tempeldanserinden." Samme år kom kronebøgerne op på nr. 10 med "Kamæleonen" (256 s.), som undtagelsesvis var af en norsk forfatter, Stein Riverton alias Sven Elvestad. Flere kom i to eller flere oplag, og det hjalp vel på omsætningen, at omslagene, i al fald til dels, var tegnede af kunstnere som Sven Brasch, Rasmus Christiansen, Gustav Fenger, Luplau Janssen, H.E. Melchior, Chr. Thomsen og Gerda Wegener (se fig. 8).

For halvkronenyhederne synes oplaget normal at have ligget på ca. 2.000. "Naar Hjertet taler" af Algreen-Ussing (125 s.) og "Helvede" af Erich Erichsen (186 s.) udkom begge 1911 og nåede samme år 3. oplag, hvormed de angiveligt forelå i "5.-7. Tus." Andre halvkronenyheder som Thit Jensens "Det banker" (138 s.) og Niels Th. Thomsens "Under Masken" (123 s.) kom 1911-12 op på 2 oplag, Thomsens bog dermed trykt i "5. Tus." Når samme forfatters "Unge Piger" (192 s.) var så efterspurgt, at den 1911 måtte trykkes i hele 6 oplag, skyldtes det bogens pikante indhold (ifølge en læser netop *ikke* egnet for unge

³¹ Annoncer i *Hus og Hjem* 2.2.1913 (herfra citat) og 29.11.1915 (Madsen Lind). Morten Korch om forlaget i *Tælkun de lyse Timer*, 1972, s. 95, og udtalelse af Zacharias Nielsen i Carsten Berthelsen: *Morten og det danske guld*, 1998, s. 50. Om aktieselskabet oplyses i *Nordisk Boghandlertidende* 4.9.1913, at det var med vedtægter af 1.5.1913, aktiekapitalen var 10.000 kr. fordelt på aktier á 100 kr, P.A. Rosenberg var medlem af bestyrelsen og Korch havde prokura. Smst. løbende annoncer fra forlaget, f.eks. 3.1., 17.4. og 30.10.1913; tilbagekaldelse af forlagets bøger 12.2.1914.

piger!). Forlaget var dygtigt til at lokke med dubiøst fristende titler, som spændte fra f.eks. "Let Kavalleri" (af Axel Schmidt) til "Professor Erotikus" (af Poul Westergaard), hvis indhold faktisk var på nippet til at fremkalde en pornografisag (udkom 1913, optrykt 1917). Heller ikke var der mangel på interesse for den københavnske politimand Chr. Gjerløvs oplevelser med den forjættende titel "Sodoma. Nutidskildring af Storbyens Natliv" (192 s.). Det var en kronebog, som kort efter udgivelsen 1912 averteredes udsolgt i et førsteoplag på 2.500 eksemplarer og, inden året var omme, nåede op på 6 oplag. Dertil kom yderligere et par oplag det følgende år.

Kronenyheder trykt i 2 oplag er Marie Dinesens "Den Stærkeste" (254 s.) og Thit Jensens "Elskovs Forbandelse" (221 s.), førstnævnte vistnok trykt ialt i "6. Tus." De er begge fra 1911, og så vidt ses var 1911-12 forlagets mest produktive år med omkring 35 titler. I 1914 opstod der en krise, da Allan Warrern ønskede at fratræde, og ved overvejelse af eventuel afhændelse af forlaget vurderedes dets litterære rettigheder til 10.000 kr. Produktionen synes i dette år svundet ind til nogle få nyheder, og fra 1915, da Warrern vendte tilbage, er det kun lykkedes at finde en enkelt nyudgivelse, Einar Bangs "Syndens Triumf. Psykologisk Roman," der til gengæld gik i to oplag (pris: 3,50 kr.). En halv snes titler fra 1911-12 blev genavteret 1917, og samme år blev der trykt nye oplag af Erichsens "Helvede," Gjerløvs "Sodoma" og Silvinus' (dvs. Niels Hoffmeyers) "Nina. Historien om en lille Pige, der faldt, – men, –" oprindeligt udgivet 1912. Prisen var for alle tre 1 kr. Livstegn fra 1919 er 2. oplag af Thorkil Barfods kronebog "Hedt Blod" fra 1913 og udgivelsen af en roman af Daniel Lesueur.³²

Allan Warrern ønskede som John Martin at fremme afsætningen ved at give boghandlerne ekstra rabat ved køb af større partier, men han havde som denne underskrevet samhandelsbetingelserne og imødekømt en henstilling fra organisationen om at trække en annonce herom tilbage. (firmaets rabatter var 25% á kond., 30% ved kontant

³² Det er ukorrekt, når det i Dolleris 1919, s. 380 under Warrern oplyses, at Dansk literært Forlag ophørte febr. 1913. Der skete som nævnt nogle ændringer i ledelsen, omtalt i *Nordisk Boghandlertidende* 11. juni og 12. nov. 1914, men smst. hedder det 11.2.1915, at Warrern var vendt tilbage, og 22.4., at "Allan Warrern tegner alene firmaet." – Forlagets produktion averteredes løbende smst. fra 28.9.1911 og fremefter; 3.8.1911 citeres klage over "Unge Piger." De nævnte restoplag annonceredes i *Dansk Boghandlertidende* 22.2. og 29.3.1917. Fortegnelser over forlagets bøger findes iøvrigt på bagsiden af bogomslag, oplagsangivelser undertiden i *Dansk skønlitterært Leksikon*.

betaling, 40% ved forudbetaling).³³ Et parti må dog være afhændet til Forlaget Fortuna, et lidt mystisk foretagende, som i efteråret 1912 averterede pakkesalg af 6 bøger og 8 fortællinger af kendte nordiske forfattere for 3 kr. plus porto. Titlerne afslører bøgerne som halvkronerbøger fra Dansk literært Forlag, og fortællingerne viser sig at stamme fra forlagets "Nordiske Noveller," der dels blev solgt løbende i hefter med afsluttede fortællinger á 25 øre, dels sidst på året 1911 udgivet samlet i et julehefte (46 tospaltede sider i kvartformat). Juleheftet averteredes trykt i 6.000 eksemplarer og solgtes til 1,25 kr. I dette tilfælde provokerede forlaget med en omslagstegning af Sven Brasch, der havde en nøgen kvinde som motiv. Det var et blikfang, som ikke stemte overens med boghandlernes forestillinger om et julehefte, og da flere blev så forargede, at de nægtede at forhandle det, måtte forlaget i hast fabrikere et nyt omslag med en harmløs tegning af Axel Thiess.³⁴

Halv- og helkronerbøger var blevet et bekvemt billigbogsbegreb, som her kun delvist er belyst, og ikke overraskende blev det også til et *Halvkroner-Bibliotekets Forlag*, hvis eksistens dog kun er fundet bevidnet af en enkelt bog.³⁵ Efter en rum tid sprang flere af de ældre forlag med på vognen. 1913 anlagde *E. Jespersens Forlag* et *Krone Bibliotek*, som i løbet af et par år løb op på omkring 50 numre. Serien var ganske vist en snydeserie, for den bestod af restoplæg af 4-5 år gamle bøger, som ganske enkelt blev realiseret ved, at de fik nye omslag forsynet med den nyopfundne serietitel og så solgt til 1 kr. stykket. Som eksempel kan nævnes Thorkild Gravlunds "Vejrbilleder" fra 1908 med nyt omslag tegnet af Axel Mathiesen og på bagsiden betegnet som nr. 35 i serien (se fig. 9). Højeste påtrufne nummer er nr. 65, tildelt Hermann Jensens "De fordømtes Brigade" fra 1910.

³³ *A kond.*, egl. *a condition*, dvs. på vilkår, at bøgerne kunne returneres, såfremt de ikke blev solgt inden en vis tid.

³⁴ *Nordisk Boghandlertidende* 4.7.1912 (rabatter) og 12.10. s.å. (tilbagetrækning af partitilbud). Annonce for "Nordiske Noveller" smst. 2.11.1911 og annoncer fra Forlaget Fortuna i *Hus og Hjem* 1.9. og 3.11.1912. Juleheftets omslagstegning af Sven Brasch er afbildet i Peter Holst Eriksen: *Plakatens mester: Sven Brasch*, 2002, s. 81. Smst. s. 72 afbildning af endnu en omslagstegning til Harald Raages "Ungdom," 1.-2. oplæg 1911 (halvkronerbog, 157 s.).

³⁵ Et eksemplar i forfatterens eje af Silvinus' (Niels Hoffmeyers) "Jærnhælen," København 1913 er ifølge titelbladet udgivet af det nævnte forlag. Men besynderligt nok: Forlaget angives i *Dansk Bogfortegnelse* at være Bladhandlerforbundets Forlag, i *Dansk litterært Skønleksikon* Dansk Rejse-Biblioteks Forlag!

Det samme nummer lavede *Hagerups Forlag* i ikke nærmere kendt omfang med omslag lydende på *Hagerups Krone Bibliotek*,³⁶ og tilsvarende iscenesatte *V. Pios Forlag* serien *Pios Sommerbøger*, der bragtes i handlen 1914-15 og solgtes til 2 kr. stykket i bind med forsats og bindekoration tegnet af Fritz Kraul. Her indgik dog enkelte nyheder som i 1914 "Babylon" af Niels Hoffmeyer illustreret af Gudmund Hentze (nr. 1, 260 s.) og 1915 "Rokoko" af Jacques Gachons (nr. 7, 200 s.). I sidstnævnte findes en fortegnelse over seriens første 12 numre. Den afløstes juni 1916 af *Pios Kronebøger*, en "ægte" serie af oversatte romaner, som forlaget holdt fast ved, så den 1919 kom op på 27 numre. Bøgerne var indbundne, og både ved det valgte lille oktavformat og ved bindudstyret (shirtingbind med blindprægning) imiterede Pio en norsk serie, *Aschehougs Kronebibliotek*. Denne havde eksisteret siden 1911 og forhandlede også i Danmark, hvor *Aschehoug & Co.* havde kontor. I 1914 ændredes kontoret imidlertid til en selvstændig dansk afdeling, i praksis et dansk forlag, som bl.a. gjorde sig gældende med nogle meget læste krigsbøger som f.eks. "Kaptajn Königs Atlanterhavsfart," der med dens 110 sider kostede 1 krone og i løbet af et halvtårstid fra 1916 til 1917 kom i det ene oplag efter det andet, så slutresultatet blev 24.000 eksemplarer. En særlig triumf opnåede dette norske forlag i Danmark ved at samarbejde med forfatterforeningen om udgivelsen af et par antologier betitlet *Dansk Forfatterforenings Bibliotek* (I, 1916: "Rønnebær," II, 1917: "Foraarsbogen," begge redigeret af Andersen Nexø og Sophus Michaelis). 1915 spillede Aschehoug ud som billigbogsforlag med en romanserie kaldt *Blaabøgerne*, der blev solgt uindbundne til 1 kr. stykket. Serien nåede ved udgangen af 1919 til blåbog nr. 26 og konkurrerede med især Martins serier ved at rumme til dels de samme forfattere, f.eks. Ellinor Glyn (nr. 5: "Hvorfor?," 1.-3. opl. 1916-17, 208 s.) og Orczy (nr. 8: "Diplomati og Kærlighed," 1.-2. opl., 1916, 192 s.).³⁷

Og så Gyldendal? Ja, Peter Nansen havde jo slået en nedladende tone an og ageret falsk profet ved at spå billigbøger som Martins en snarlig ende, når de ikke længere havde nyhedens interesse. En

³⁶ K.G. Brøndstedts "Funk'erne" fra 1906 fik et sådant omslag 1914 ifølge *Dansk skønlitterært Leksikon*.

³⁷ Seriefortegnelser i *Dansk Bogfortegnelse* under stikordene "Pio's ..." og "Blaabøgerne ..." Fortegnelse over Aschehougs norske *Kronebibliotek* 1911-15 findes averteret i *Adressebog for den danske Bog- og Papirhandel 1915-1916*, 1915, s. 125. Aschehougs danske eventyr er skildret i Harald L. Tveterås: *Et norsk Kulturforlag gennem hundre år. Aschehoug 1872-1972*, Oslo 1972.

Fig. 9. Gravlund 1908 i omslag tegnet af Axel Mathiesen 1913, da bogen blev nedsat og indlemmet i E. Jespersen Forlags Krone Bibliotek.

Fig. 10. "Min Onkel og min Præst" i omslag med påklæbet billede af udenlandsk kunstner. Gyldendals 50 øres serie 1918. Prisen er forhøjet til krigspris: 65 øre.

indrømmelse til billigbogsmarkedet fandt dog sted i sommeren 1912, da priserne på *Gyldendals Bibliothek* blev nedsat, så bøgerne heftet i farveillustrerede omslag kostede 75 øre i løssalg mod tidligere 1 kr. og i lærredsbind uden udsmykning 1 kr. Af et kræsent publikum kunne de stadig erhverves i komponerede "kunstnerbind," men nu for 1,35 kr. mod hidtil 1,70 kr. Nedsættelsen gjaldt også det store lager af tidligere udkomne numre og skete formentlig for at rette op på et faldende salg, der havde medført, at oplagene efterhånden var reduceret fra omkring 25.-30.000 til 15.-20.000 eksemplarer pr. bog.

Derudover var indtil videre det nærmeste, som Gyldendal kom et samlet billigbogsinitiativ, et i 1909 påbegyndt *2 Kr.-Bibliotek* bestående af omfangsrige bøger på mellem 300 og 500 sider, alle indbundne i shirtingsbind. Ved afslutningen 1914 talte serien 26 titler af velprøvede danske forfattere som f.eks. Heiberg, Ingemann, C.A. Thyregod og Carl Møller samt enkelte udenlandske succesforfattere. Som de bedste sælgere fremhævede forlaget selv Ingemanns "Landsbybørnene" (464 s.) – i denne udgave trykt i ialt 10.000 eksemplarer – og Hall Caines "Den fortabte Søn" (440 s.), der 1909-12 kom i to oplag á 6.000 eksemplarer (incl. et tidligere oplag dermed trykt i ialt 18.000 eksemplarer). Caines "Den evige Stad," udgivet 1913 i to digre bind til 4 kr., turde man dog kun binde an med i "3.-7. Tusinde." Serien kan sidestilles med Martins "Standard Dobbeltbind" f.eks. svarer "Den fortabte Søn" til Martins udgave af Caines "En Kristen" 1912 (Standard-Dobbeltbind på 480 s. til 2 kr.). Var Martins bøger uindbundne, så gav omslagene dem dog et fortrin frem for tokronebibliotekets gennemgående skræbete bind og de triste smudsomslag, der blev lagt om dem. Ikke Caine, men de fleste andre forfattere var endnu på lager 1918/1919. Et omslag viser, at prisen var steget til 2 kr. heftet, 2,75 indbundet. Indbundne betegnedes serien nu som "Billige indbundne Gavebøger."³⁸

Omsider i 1916 overgav Gyldendal sig og påbegyndte i juli måned en række *50 Øres Bøger* med hovedsagelig udenlandsk romanlitteratur, hvorpå 1917 efter planen fulgte *Gyldendals 1 Krones Bøger*. Begge serier udkom med en 10-12 bøger om året og lagde sig i pris og udstyr

³⁸ *Gyldendals Bibliothek* er omhandlet af Torben Nielsen i *Fund og Forskning*, 35, 1996, hvor nogle oplagstal nævnes s. 152. Det indbundne *2 Kr.-Bibliotek* annonceredes første gang i *Nordisk Boghandlertidende* 29.7.1909 og er f.eks. omtalt i Gyldendals tidsskrift *Bogvennen*, 1913, s. 189. En komplet fortegnelse over serien findes i *Adressebog for den danske Bog- og Papirhandel 1915-1916*, 1915, s. 120.

så tæt op ad Martins serier, at ingen kunne være i tvivl om, at det var dem, der skulle konkurreres med. *Gyldendals Bibliothek*, der havde eksisteret siden 1898, blev 1916 bragt til ophør og de nye serier lanceret som dets efterfølgere "for bedre at kunne imødekomme de Krav paa billige Bøger, der nu stilles til os som det største Forlag."³⁹ Hvad der ligger bag det kryptiske "nu," kan der kun gisnes om. Forlaget må længe have følt sig presset af en stigende kritik af, at det ikke havde udnyttet sit store potentiale til at tage konkurrencen op med de irregulære forlag. Det har givetvis vidst, at Pio forberedte en kroneserie, og navnlig har det vel virket som en udfordring, at norske Aschehoug nylig var trængt ind på det danske marked med sin blåbogsserie.

Ligesom for Martins serier blev forskellen mellem Gyldendals 50 øres og enkronebøger hovedsagelig et spørgsmål om omfang. Det fremgår f.eks. af den af forlagene ombejlede E. Phillips Oppenheims bøger, hvoraf Gyldendal til en begyndelse sikrede sig seks, der efter tykkelsen fordeltes med tre på hver serie. Blandt 50 øres bøgerne var der oversættelser, som tidligere havde været udgivet i *Roman og Novelle*-serien, f.eks. bøger af Jack London, Frank Norris og Pierre Loti fra 1908-11. De må have været udsolgte og blev så 1916 udbudt i 2. oplag for omkring en femtedel af den oprindelige pris. De nye serier domineredes af en blandet skare udenlandske forfattere, som næppe kan betegnes som mere lødige end Martins. Da Martin og andre forlag allerede havde lagt beslag på en stor del af den egnede oversættelseslitteratur, var det i begyndelsen svært at fylde rækkerne ud, og de bøger af danske forfattere, som blev stukket ind i mellem, må, deres kvaliteter ufortalt, nærmest betegnes som fyldekalk.

For at salget kunne svare sig, har Gyldendals oplag antagelig til en begyndelse ligesom Martins ligget på omkring 10.000, hvad der i det mindste bekræftes af den fjerde 50 øres bog i rækken, Jack Londons "Fortællinger fra Klondyke" (160 s.), som på titelbladet angives trykt i "4.-13. Tusinde." På grund af inflationen blev stykprisen for 50 øres bøgerne 1918 hævet til 65 øre, hvad der også blev tilfældet for Martins halvkroner bøger året efter. På et omslag om Jean de la Brètes "Min Onkel og min Præst," Gyldendal 1918 (127 s.), er den trykte 50 ørespris overstemplet og erstattet af "Krigspris 65 Øre." Som det ses på fig. 10 er der yderligere foroven stemplet en næsten utrolig oplagsangivelse: "Oplag 35,000." Dette fif, påtrykt "krigspris" og angivelse af et

³⁹ Citat fra meddelelse om "De nye Serier" bagest i 50 øres bogen Jack Londons *Fortællinger fra Klondyke*, 1916.

formidabelt oplag, der tjente som reklame for bogen, praktiseredes også for bøger trykt 1919. F.eks. findes omslaget til "Mordet i Holman Square" af N.M. Hopkins stemplet med de samme oplysninger. Bagest i bogen meddeles, at de fleste af bøgerne i de to serier var udsolgt, skønt de alle var trykt i meget store oplag. På få år var det absolut lykkedes for Gyldendal at ramme det rette populære niveau. Ikke alene Brète og Hopkins, men også 4 andre 65 øres bøger angives trykt i oplag på 35.000. For 1 kroners seriens vedkommende forelå 7 af de nyeste bøger trykt i 25.000 eksemplarer.⁴⁰

Bøger i "irregulær" boghandel I: Chr. Erichsens tilgiftsbøger

Endnu i årene omkring 1910 bragte de fleste dagblade løbende en roman som føljeton, hvoraf der ofte blev taget særtryk, som i bogform blev tilbudt abonnenterne til en billig penge. De kom ikke i boghandlen og betragtedes derfor af boghandlerne som en del af den irregulære boghandel, som de såvidt muligt søgte at bekæmpe. Meget kunne de ikke gøre, og det hjalp næppe synderligt, at boghandlerorganisationen i sommeren 1909 sendte et cirkulære til 100 bladredaktioner om ikke at udbyde disse bøger til publikum, da de påførte såvel forlæggerne som boghandlerne en alvorlig konkurrence. Organisationens havde også et godt øje til de bøger, som visse dag- og ugeblade udlovede som gratis eller billig tilgift til abonnenterne, hvad enten formålet var at holde på de gamle eller erhverve nye, men kunne stort set ikke gøre andet end fordømme denne praksis som forkastelig.⁴¹

Tilgiftsbøgerne kunne bestå af opkøbte bøger eller bøger trykt specielt til formålet og kan i sidstnævnte tilfælde siges at repræsentere en særlig form for billigbogsproduktion. En stribe romaner af Harald Tandrup udgivet 1906-11 var ikke til salg i boghandlen, fordi de som tillæg til ugebladet *De tusind Hjem* var forbeholdt dets læsere, og ligeledes distribueret uden for boghandlen var en række bøger udgivet af *Vort Bibliothek* med den på titelbladene angivne adresse Studiestræde 34, København K. De er trykt af A/S Illustreret Familieblads

⁴⁰ I *Bogvennen* 20.6.1917 nævnes ved annoncering af nr. 13 i 50 øres serien, Bjørnsens "Mary," at alle de hidtil udgivne bøger var udsolgt fra forlaget. – Fortegnelser over serierne findes i *Dansk Bogfortegnelse* under stikordene "Gyldendals ...".

⁴¹ Om cirkulæret *Nordisk Boghandlertidende* 22.7.1909 og Hassø 1937, s. 36f. Notitser om tilgiftsbøger i *Nordisk Boghandlertidende* f.eks. 11.3.1909, 4.5. og 5.10.1911.

Bogtryk, og da familiebladets adresse netop var Studiestræde 34, var de rimeligvis på en eller anden måde et afkast fra dette. Eksempler er fundet fra 1911 til 1918, hvor der synes udgivet 2-4 om året, åbenbart i indbunden stand. Fra 1916 kan nævnes tre fortællinger af Carl Bernhard i 2 bind og romaner af Phillips Oppenheim og Le Queux á ca. 240 sider.

Den optimale udnyttelse af bøger som lokkemad blev praktiseret af Chr. Erichsen, ikke som den succesrige forlægger af børnebøger, men som den forretningsdygtige udgiver af ugebladet "Husmoderens Blad." Han overtog bladet 1909 og fik det på få år banket op til et udvidet familieblad med en stærkt stigende læserskare. Hovedfremstødet skete 1911, da bladet blev omdøbt til "Hus og Hjem," og der blev iværksat en hvervekampagne, som lovede alle, der tegnede årsabonnement fra okt. 1911 til okt. 1912 en kæmpetilgift: et gratis *Dansk Digter-Bibliotek* på 12 bind redigeret af Erling Stensgård (jvf. fig. 11). Hvert bind bestod af ca. 200 sider med et udvalg af en enkelt forfatter (Holberg, Wessel, Ewald osv. frem til Blicher og Heiberg). Da et årsabonnement kostede 5 kr., var der tale om et meget fordelagtigt tilbud. Gratis var bøgerne ganske vist kun heftede i omslag, ønskedes de indbundne, måtte fremstillingsprisen betales, opgjort til 12 øre pr. bind. Men det var trods alt kun 1,44 kr. oven i de 5 kr., og var de lyserøde papbind ikke ligefrem solide, så var de dog forsynet med guldtrykt dekoration. Med dette tilbud opnåede Erichsen til fulde sin hensigt, idet antallet af "Hus og Hjem"s abonnenter blev mere end fordoblet ved en stigning fra 32.000 i 1911 til 73.000 i 1912.⁴²

Næste år løb en ny kampagne af staben med omdeling af 200.000 cirkulærer og averteringer i ca. 150 blade, denne gang med Ingemanns 4 historiske romaner som gratistilbud. De var i stort oktavformat med illustrationer af Poul Steffensen og leveredes med fastholdelse af abonnementsprisen på 5 kr. Romanerne blev trykt i (hver) 80.000 eksemplarer og introduceredes i "Hus og Hjem" med en artikel om Ingemann samt, nok så interessant, en illustreret og instruktiv skildring af bøgernes tilblivelse: Den begyndte med sætningen i Frantz Christtreus Bogtrykkeri, der rådede over 6 sættemaskiner og som det eneste trykkeri i Danmark ejede en stor "dobbelt fladtryks-Rotationspresse," der kunne trykke 2 bøger på én gang. Alligevel kunne trykningen af de store oplag ikke besørges af et enkelt trykkeri, så satsen måtte fordeles til trykning i forskellige trykkerier. Efterhånden som

⁴² *Hus og Hjem* 17.9. og 31.12.1911; oplagstallene nævnt smst. 29.12.1912.

de trykte ark forelå, blev de derpå sendt i store vognlæs til bogbinderne Petersen & Petersen, hvor over 50 mennesker var beskæftiget med af false og hefte dem, og andre 80 mand havde travlt med at fremstille de røde shirtingsbind med påtrykte tegninger af Poul Steffensen.

Ingemanns forfatterskab var ikke til fri afbenyttelse før jan. 1913, så værket udkom først i dette år. I boghandlerkredse betragtedes foretagendet ikke desto mindre som en ufin indtrængen på Gyldendals enemærker, og da Gyldendal fik nys herom (samt om et lignende projekt forberedt af Kunstforlaget Danmark), kom det Chr. Erichsen i forkøbet ved 1912-13 at udsende en billig udgave betegnet "Nationaludgave," uagtet det lige (i 1912) havde afsluttet en subscriptionsudgave illustreret af Sigurd Olrik, som forelå trykt i ca. 8.000 eksemplarer. Billigudgaven var ikke illustreret og solgtes for 1,20 kr. stykket i shirtingsbind med forgyldt dekoration af Hans Tegner, forsåvidt et godt tilbud, men den kunne ikke slå Erichsen af marken og blev ikke afsat som forventet. Et årstid efter udgivelsen blev romanerne slået sammen to og to og solgt til 2 kr. som bind i 2-Krone Biblioteket. Da "Erik Menveds Barndom" i bogen angives trykt i "26.-30. Tusinde," er hele billigudgaven vel trykt i 4 x 4.000 eksemplarer.⁴³

Mere beskedne tilbud i de følgende år gik hovedsagelig ud på at holde de allerede erhvervede abonnenter fast. Bogformatet blev mindre og bøgerne mindre tykke, men, som det understregedes i bladet, der var nu tale om nyere forfattere med rettigheder, som det havde måttet betale for. Bøgerne blev fortsat fremstillet i "i Kæmpeoplæg" og udgivet i årlige serier, der leveredes med ét bind i hvert kvartal. 1913-14 udsendtes 4 bind med C.A. Thyregods "Bedste Fortællinger," 1914-15 3 tættrykte historiske romaner i 4 bind af H.F. Ewald, begge serier illustrerede af Erichsens favorittegner Poul Steffensen, 1915-17 8 bind med skrifter af Carit Etlar, også de illustrerede af Steffensen, 1917-18 4 bind med fortællinger af Anders Eriksholm illustrerede af Steffensen og V. Jastrau – og så fremdeles i adskillige år. Som tidligere var bøgerne gratis, når de blev leveret heftede i omslag, men der måtte betales porto til forsendelsen. For indbinding i shirtingsbind med farvetrykte motiver på forsiderne måtte der betales 25 øre stykket. I

⁴³ *Hus og Hjem* 12.1.1913 om produktionen af Ingemann og smst. 30.3. om en mindre forsinkelse. Erichsens forsvar mod angreb på den annoncerede udgave, hvori han oplyser om sin kampagne i *Nordisk Boghandlertidende* 21. og 28.3.1912. Notits om antallet af abonnenter på Gyldendals illustrerede udgave i *Bogvennen* febr. 1912.

realiteten kom et indbundet sæt af f.eks. Thyregods fortællinger til at koste 4 x 0,19 (forsendelse) plus 4 x 0,25 (bind) = 1,76 kr. Serierne blev trykt af Det Hoffensbergske Etabl. og indbindingerne udført af Marius Andersens Bogbinderi.⁴⁴

At tilgifterne kunne svare sig, er der ingen tvivl om. Erichsen lagde ikke skjul på, at det var udgivelsen af "Hus og Hjem," der gjorde ham til en velhavende mand.⁴⁵

Bøger i "irregulær" boghandel II: Bøgernes Napoleon

Bøgernes Napoleon kaldte en journalist ham ironisk, ejeren af *Kunstforlaget Danmark Heinrich Matthiasen*, og han berettede fra et besøg, at Matthiasen arbejdede omgivet af 100 damer i et stort kontor, der mandede ud i en hal, hvor man vandrede mellem bogstabler som gennem gader, og når han modtog post, var mængden så stor, at den måtte bringes ham paa arbejdsvogne. Det var i 1914, da forlaget stod på sit højeste, og Matthiasen kunne se tilbage på en udsendelse af 2.645.000 bøger i 1913. Seks år tidligere havde han ernæret sig ved salg af visitkort og ure, så han var nået langt, men blev, ikke underligt, af bogbranchens folk anset som en opkomling, hvis postordreforlag de hånligt kunne finde på at betegne som en bogfabrik. Det var det sådan set også, hvad mængden angik, og der kunne rettes indvendinger mod bøgernes udstyr, især anvendelsen af ringe papirkvaliteter, men i boghandlernes optik var forlagets største fejl naturligvis den succes, det opnåede, ved at afsætte bøgerne billigt direkte til kunderne. Mellemlandhandlervancen var sparet væk, og der skulle i stedet blot indregnes udgifter til bladannoncer med reklamer for bøgerne og bestillingskuponer, der kunne klippes ud.⁴⁶

Det begyndte med opkøb af diverse bøger, der blev tilbudt som tilgift i forskellige udvalg. Bestilte man f.eks. 30 kolorerede postkort á 10 øre og betalte 3 kr., medfulgte 10 gratis bøger. I 1908 lod forlaget kun udgive et par små kriminalfortællinger af Joh. Fr. Madsen, som kunne lægges i pakkerne, men samme år lagdes i en annonce 30. okt. op til en større egenproduktion ved avertering af 3 bøger af Blicher,

⁴⁴ I *Hus og Hjem* er noteret omtale af Thyregodsserien 15.3. og 14.6.1914, af H.F. Ewaldserien ("i Kæmpeoplæg") 20.9.1914, af Carit Etlarserien 19.9.1915.

⁴⁵ Erling Stensgård: *En praktisk Idealist. En Bog om Chr. Erichsen*, 1927, s. 59 og 69.

⁴⁶ Artikler i *Politiken* 4. og 9.4.1914 samt i forlagets jubilæumsskrift Niels Matthiasen (red.): *En Rydningsmand*, 1948, hvor afsætningen i 1913 er nævnt s. 25.

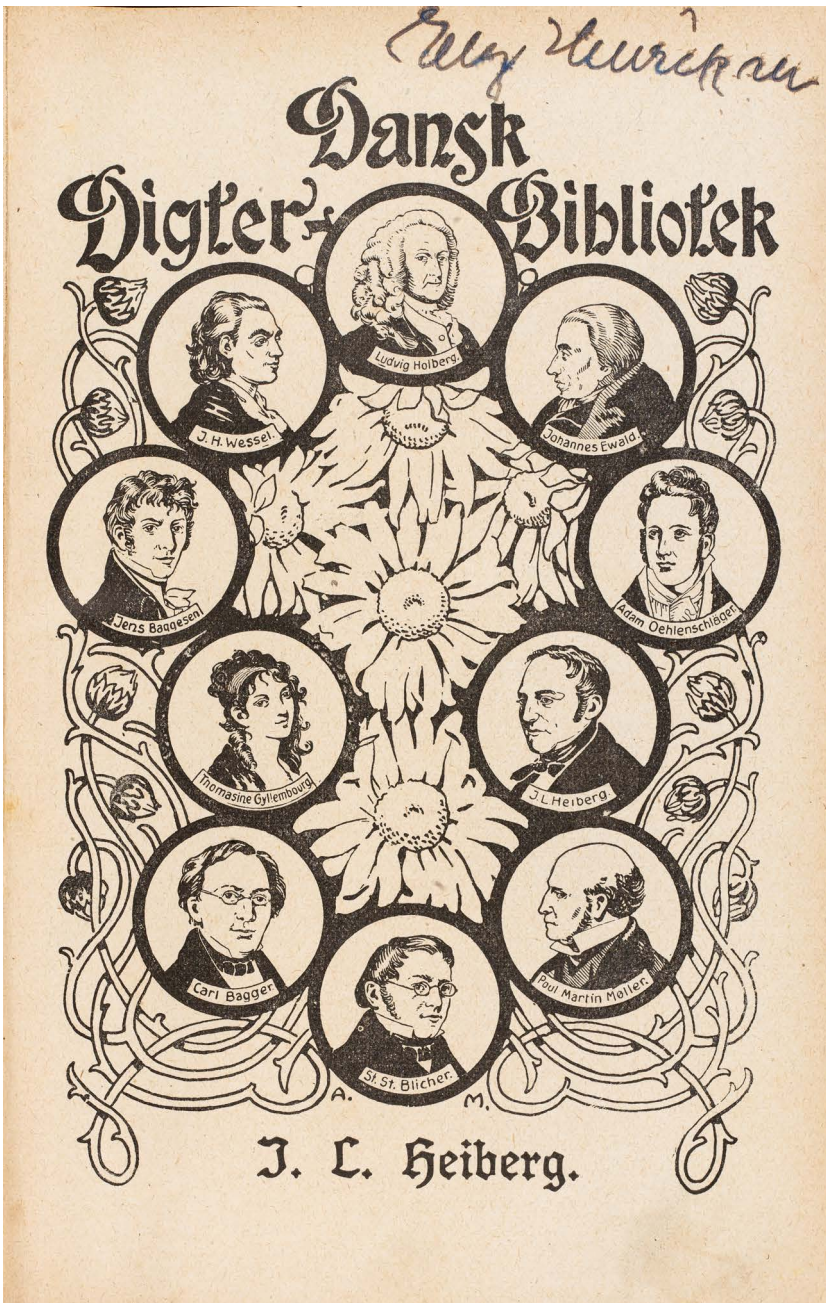

Fig. 11. "Dansk Digter-Bibliotek" i omslag signeret af A.M., formentlig Axel Mathiesen. Hus og Hjem's Forlag 1911.

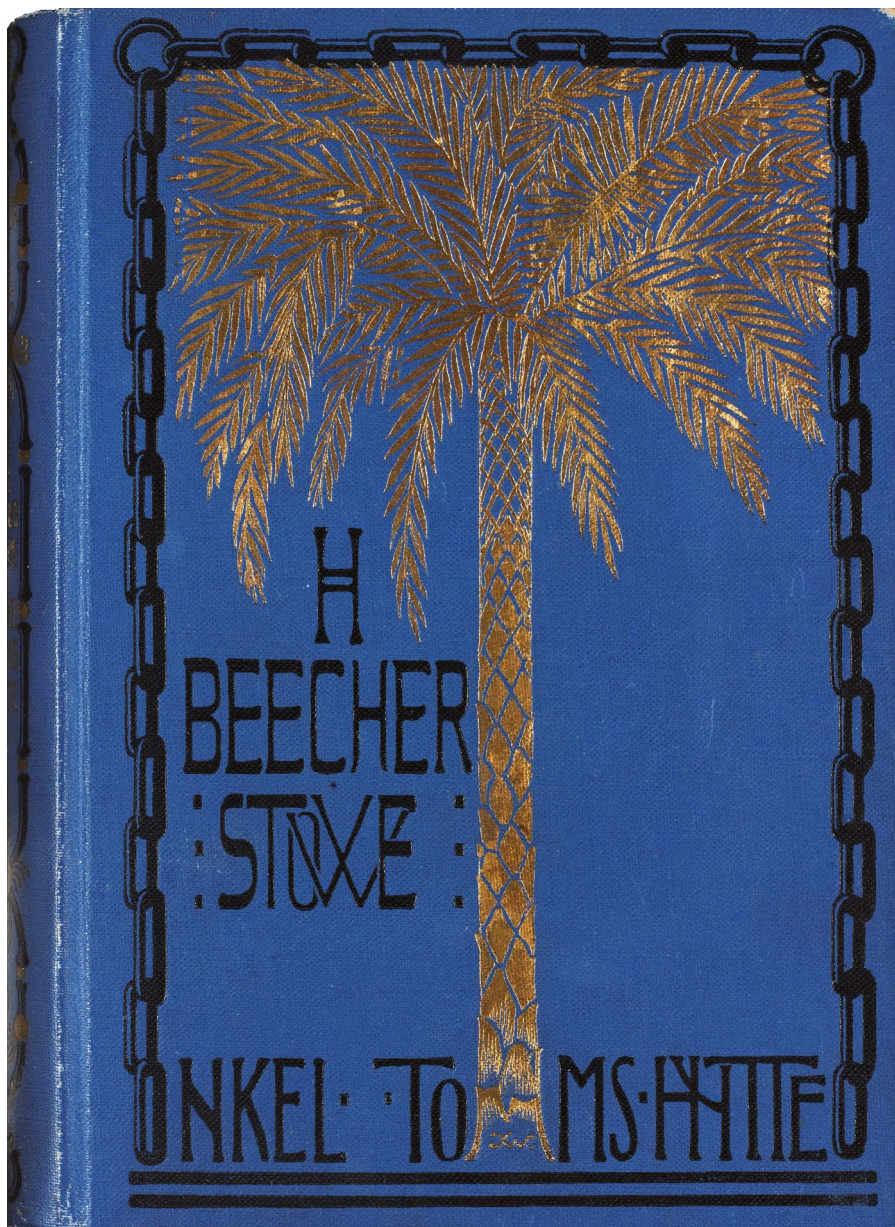

Fig. 12. "Onkel Toms Hytte" i bind tegnet af Siegfried Wagner.
Kunstforlaget Danmark 1910.

Beecher Stowe og Fritz Reuter, alle i "pragtbind" og ligeledes udbudt gratis ved køb af postkort for 3 kr. De udkom 1909, i 30.000 eksemplarer hed det i en annonce, hvad der skal fortolkes som hver bog i 10.000 eksemplarer. De blev hurtigt udsolgte og så genoptrykte 1910, men der var nu blevet råd til indbindinger i mere festlige bind (se fig. 12). Derpå gik det slag i slag med den ene billige serie efter den anden, hovedsagelig med litteratur af velkendte forfattere, som også de andre billigbogsforlag holdt sig til, men udelukkende solgt i bogpakker. Foruden en lille snes småbøger på mellem ca. 96 og 128 sider udsendtes 1909 yderligere en serie på 5 bind betegnet "Danmarks Klassiker Bibliothek, 2. Serie," hvoraf de to bestod af Tolstojs "Krig og Fred," alle 5 solgt til 3,50 kr. plus porto. Og marts-april 1910 fortalte store helsidesannoncer, at man ved at bestille et abonnement på 15 indbundne bøger kunne få dem i 3 kvartalsserier á 3,50 kr. svarende til en stykpris på 70 øre, men kun ved køb af alle 3 serier. En enkelt serie ville koste 5 kr., enkeltvis var bøgerne ikke til salg.

Ambitionsniveauet var steget betragteligt. 1910 viste annoncerne afbildninger af bindene med angivelse af de kendte kunstnere, som havde dekoreret dem, og bindkvaliteten var virkelig blevet bedre end tidligere. Tre af bøgerne var tilmed illustrerede, henholdsvis af Gudmund Hentze (Shakespeares "Købmanden i Venedig"), Rasmus Christiansen (Saint Hilaires biografi af Napoleon) og Niels Wiwel (Holbergs "Peder Paars"). Med et par undtagelser var serierne trykt af Frantz Christtreus Bogtrykkeri, billigbogstrykkeriet som bl.a. også Chr. Flor og Chr. Erichsen benyttede. En eller anden form for samarbejde med Chr. Flor har medført, at Tolstojs "Anna Karènin" i 2 bind foreligger i nøjagtig samme oversættelse og tryk med en titelbladsvariant, hvor henholdsvis Kunstforlaget og Chr. Flors Boghandel angives som forlag. Da Matthiasen altid sørgede for at annoncere sine bogserier i god tid før deres udgivelse, kunne oplagsstørrelsen bekvemt fastsættes i forhold til antallet af de indløbne bestillinger. For disse tre seriers vedkommende oplyses i nogle af bøgerne: Oplag 40.000 Eksemplarer.⁴⁷

Fra senest 1912 anvendte den iderige Matthiasen den taktik under et eller andet påskud at tilbyde bøger gratis (plus forsendelsesomkostninger) for så senere at meddele, at de kunne fås indbundne for en

⁴⁷ Annoncer i *Hjemmet* 30.10.1908 (se Matthiasen 1948, s. 25), *Frem* 7.2.1909, *Husmoderens Blad* 14.3.1909; illustrerede helsidesannoncer for serien på 3 bøger smst. 25.4. og for 2. serie 12.9. og 10.10.1909 samt for serien på 15 bøger i *Illustreret Tidende* 27.3. og *Politiken* 11.4.1910. Oplagstal oplyses f.eks. i bogen om Napoleon.

betaling, der var så fristende lav, at de fleste foretrak at tage mod tilbudet. Dette gjaldt 1912 Carit Etlars "Udvalgte Fortællinger" i 3 bind, trykt af Fr. Bagges Hofbogtrykkeri i 3 x 60.000 eksemplarer, og 1913 Ingemanns "Eventyr og Fortællinger," trykt af Egmont H. Petersen i 13 dele eller 5 bind á 150.000 eksemplarer, samt de historiske romaner illustrerede af K. Hansen-Reistrup i 5 bind á 75.000. Det mindre oplag af romanerne var foranlediget af de konkurrerende udgaver, som tidligere er nævnt. (Med Gyldendals udgaver i ca. 12.000 og "Hus og Hjem"s udgave i 80.000 forelå romanerne 1912-13 trykt i hver 167.000 eksemplarer!).

Baggrunden for det store antal Ingemann var, at Matthiasen også havde skaffet sig et marked i Norge, sikkert planlagt fra starten som det indiceres af Blicherudgaven fra 1909/1910 med dens undertitel "Dansk-norsk Udgave." Dette fremstød huede absolut ikke de norske boghandlere, og takket været en ligegyldig omstændighed, som de forgæves søgte at hænge ham op på, måtte han redegøre for salget af Ingemann: Ved en annoncekampagne i de norske blade 1912 havde han afsat bøgerpakker á 10 bøger for 2 kr. Med pakkerne medfulgte et garantikort, der gav ret til at bestille et frieksemplar af Ingemanns "Eventyr og Fortællinger" mod betaling af 1,50 kr. til porto og emballage. Rekvisitionsretten gjaldt kun værket i uindbunden stand, men inden de modtagne bestillinger blev effektueret, modtog rekvirenterne et tilbud om i stedet at få de fem bind Ingemann leveret indbundne med imiteret skindryg for en bagatel af 1,50 kr. Indbindingen stod imidlertid ikke Matthiasen i mere end 75 øre, og i differencen på 75 øre lå hele hans fortjeneste, som følgelig afhang af, at der blev solgt tilstrækkeligt mange indbundne eksemplarer. Hvad der faktisk blev. Han oplyste beredvilligt, at der dec. 1912 var indkommet (danske og norske) bestillinger på ialt 125.000 sæt, hvoraf 90% gjaldt sæt med indbundne eksemplarer.

En lignende eller snarere større fortjeneste blev der hentet hjem på Carit Etlars fortællinger, der var i 3 shirtingsbind dekorerede med hver sin tegning af Poul Steffensen og 1914 ses udbudt til 1,35 kr. I dette tilfælde skulle der dog modregnes en udgift til Etlars enke for udgivelsesretten.⁴⁸

⁴⁸ Oplagstallene fra Matthiasen 1948, s. 28f. Illustrerede helsidesannoncer for Carit Etlar i *Hus og Hjem* 17. og 24.11.1912 (tilsvarende annoncer for Ingemann er ikke påtruffet) og annonce med prisliste i *Politiken* 2.4.1914. Udførligt referat af Matthiasens redegørelse i den norske sag i *Nordisk Boghandlertidende* 30.1.1913. Om erhvervelsen af retten til Carit Etlars fortællinger Augusta Carit Etlar: *I Samliv med Carit Etlar*, 2, 1925, s. 83.

82

JESSICA

:: Hvad, skal jeg holde Lyset for min Skam? ::
 :: Den er, Gud bedre, klar nok i sig selv. ::
 :: Det Hverv afslører jo, min Elskede; ::
 :: jeg trænger Skjul. ::

LORENZO

:: Du er jo skjult min egen, ::
 :: just i den allerkæreste Drengedragt. ::
 :: Men kom nu straks; ::
 :: Natmørket tænker paa at tage Flugten, ::
 :: og husk: vi ventes til Bassanios Fest. ::

JESSICA

:: Jeg vil blot laase — og forgylde mig ::
 :: med lidt Dukater til, saa har Du mig. ::
 (Trækker sig tilbage).

GRATIANO

:: Et Barn af Guld — ej af en guldgridsk Jøde. ::

LORENZO

:: Guds Død, jeg elsker hende som min Sjæl; ::
 :: for hun er klog, hvis jeg kan dømme ret, ::
 :: og smuk er hun, hvis jeg kan tro mit Syn, ::
 :: og tro er hun, som selv hun har bevist; ::

Fig. 13. S. 82-83 i "Købmanden i Venedig," tilrettelagt og illustreret

Energiske annonsekampagner i aviser og blade med fristende tilbud, ingen mellemhandleravancer, store og til dels forudbestilte oplag, der billigjorde trykning og indbinding, billigt papir og så den afgørende fidus med at lægge en forholdsvis stor avance på indbindingerne – tilsammen var det ingredienserne, der skabte forlagets bragende succes.

Det samme mønster fulgtes i de følgende år, blot suppleret af en ny type annoncer, hvori forlaget med nemme gåder og rebuser søgte at aktivere et mindre læsevant publikum. Ud over nogle hovedpræmier var der tillægspræmier til alle, der løste en opgave, bestående af bogpræmier på et vist antal bind. Når deltagerne fik meddelelse om, hvilken bogpræmie der var tilfaldet dem, var den ledsaget af et ædelmodigt tilbud om at erstatte de udlovede uindbundne bøger med indbundne for en beskedent merpris, hvorved avancen som i tilfældet Ingemann blev hentet hjem. Da der kunne indkomme fra 50.000 til 100.000 opgavebesvarelser, var omsætningen overordentlig stor.⁴⁹

Som John Martin holdt Matthiasen sig i begyndelsen til et udvalg af ældre forfatterskaber, som der ikke skulle betales honorarer for, og sådanne var også lagt til grund for serien *Litteraturens Mesterværker*, der med forord af forlagets litterære konsulent Otto Borchsenius blev udgivet 1912-14 i 29 imponante kvartbind med imiterede skindrygge. Knap så imponerende var det, at der til mesterværkerne regnedes f.eks. 2 bøger af Georg Ebers, 2 af Paul Heyse og 2 af Sienkiewics samt romaner og fortællinger af Fru Gyllembourg i hele 4 bind. Men forståeligt var Matthiasen stolt over, at han i serien havde fået indlemmet en udgave af Aarestrups "Samlede Digte," som dermed blev distribueret i 20.000 eksemplarer. Havde et vist forlag blot villet låne ham udgivelsesretten til "Hjortens flugt," kunne han have fået denne solgt i 100.000 eksemplarer!⁵⁰

I et bilag er nedenfor sammenstillet en oversigt over forlagets produktion til og med 1915. I årene 1913-14 omfattede den bl.a. 10 bind med skrifter i små grønne bind af Carit Etlar á 100.000 eksemplarer, som var trykt i Fr. Bagges Hofbogtrykkeri, og romanserier af Kaptajn Marryat og Jules Verne, hver repræsenteret med 10 bind, der blev

⁴⁹ Eksempler på annoncer med præmieopgaver i *Hus og Hjem* 13.8. og 19. og 26.10. 1913, 1.3.1914 (samme annonce i *Berlingske Tidende* 11.3.), 26.4., 17.5. og 11.10. 1914. Udtalelse af Matthiasen refereret i *Nordisk Boghandlertidende* 28. maj 1914. – I Matthiasen 1948 s. 31 er forholdet vendt på hovedet med den ukorrekte oplysning, at bogkøb var forudsætningen for at deltage i præmieuddelingene.

⁵⁰ Matthiasen i et interview i *Politiken* 9.4.1914.

fordelt på flere trykkerier og trykt i 70.000 eksemplarer. Efterhånden som forlaget blev konsolideret, udvidedes repertoiret med nulevende danske forfattere. Fra 1911 indgik f.eks. i bogpakkerne "Over Taarn og Tage," en skildring af dansk luftsejls historie af Tivolis ballonfører Laurits Johansen (109 s.), og fra samme år desuden bøger af O.C. Molbech, Carl Muusmann, Carl E. Simonsen og Kr. Østergaard, 1915 tillige af Holger Rasmussen. 1914 afkøbte Matthiasen Palle Rosenkrantz hele hans forfatterskab for 50.000 kr. og lod det udgive i 20 bind á 20.000 eksemplarer. Samme år erhvervede han efter overenskomst med Gyldendal og 20.000 kr. til Andersen Nexø retten til at udgive og sælge "Pelle Erobreren" i halvandet år. Førsteudgaven i et oplag på 2.500 eksemplarer var endnu ikke udsolgt, men på Matthiasens forlag kom der gang i salget. Bogen blev 1914-15 udbredt i udgaver, der vistnok talte 70.000 eksemplarer eller i al fald så mange, at Andersen Nexø ikke erindrede at have truffet ret mange småkårs-hjem, der ikke havde romanen stående. Palle Rosenkrantz fulgte gratis med (uindbundet og plus porto), såfremt man fra en tilbudsliste på ca. 60 numre udvalgte sig en stak meget billige bøger for mindst 3 kr. - og viste sig så senere at kunne fås indbundet til 25-30 øre pr. bind. Andersen Nexø averteredes i første omgang uden svinkeærinder i 4 bind til 4,50 kr., "indbundet i et meget elegant Pragtbind, fuldt Shirting og med Forfatterens Portræt i Relief præget med Guld." En senere annonce faldt ikke i Andersen Nexøs smag. Som han lod Matthiasen vide, brød han sig ikke om "at se "Pelle" figurere som Gevinst midt imellem 2 Hlt. Koks og et Strygejern eller hvad det nu var."⁵¹

Da forlaget har ry for ringe bogudstyr, skal det fremhæves, at en del af bøgerne er oplivede af illustrationer. Det gælder f.eks. serierne med Kaptajn Marryats og Jules Vernes romaner, hvoraf Vernes bøger angives forsynet med de originale franske tegninger, og Matthiasen fik ikke blot Niels Wiwel til at illustrere "Peder Paars," men lod også Axel Wiinggaard illustrere Oehlschlägers "Aladdin" og Harald Slott-Møller Ingemanns "Morgen- og Aftensange." Gudmund Hentze gav han flere kunstneriske opgaver. Ud over illustreringen af "Købmanden i Venedig" fik Hentze frie hænder til at tilrettelægge og illustrere en udgave af "Tusind og een Nat," og til en blandet serie på 20 bind,

⁵¹ Annoncer for Rosenkrantz i *Berlingske Tidende* 1.4., i *Politiken* 2.4.1914 og bladets kommentar hertil smst. 4.4. Om "Pelle Erobreren" har Andersen Nexø fortalt i Matthiasen 1948, s. 44-49 med afb. af annonce fra 1915; om den senere annonce brev til Matthiasen 1919 citeret i Børge Houmann (red.): *Breve fra Martin Andersen Nexø*, 1, 1969, s. 22.

Fig. 14. Illustration af Gudmund Hentze i Octave Feuillet's "En fattig ung Mands Æventyr." Kunstforlaget Danmark 1913.

der blev udgivet 1913-14 og var illustreret fortrinsvis af Hentze og K. Hansen-Reistrup, lod Matthiasen ham yderligere tegne alle titelbladene. Morsomt nærmer Hentze sig i nogle af tegningerne til "Købmanden i Venedig" en renæssancestil, mens han i anden forbindelse agerer som sen 1800-talsillustrator af en knaldroman (se fig. 13-14).

Der er ikke grund til at gå nærmere ind på de angreb og chikaner, som boghandlerne udsatte Matthiasen for. Peter Nansen luftede 1910 bl.a. forargelse over, at "Krig og Fred" i forlagets tobindsudgave var kortet ned, men havde ikke nogen rigtig god sag, da Gyldendals udgave også var forkortet, omend i mindre målestok. I årene derefter blev Matthiasen nøje overvåget og slæbtes flere gange i retten for annoncering i strid med handels- og lotterilovgivningen, hvad der førte til, at han blev idømt nogle pengebøder på mellem 100 og 600 kr., nærmest af symbolsk karakter. Noget nær hysterisk var Gyldendals reaktion på bebudelsen af en billigudgave i 11 bind af Carl Bernhards "Udvalgte Skrifter," når forfatterskabet efter 1. jan. 1916 blev frit. Gyldendal havde nogle restoplæg liggende og indstævnedes Kunstforlaget med krav om erstatning, fordi en sådan forhåndsmeddelelse skadede salget, ligesom den forhindrede Gyldendals egne planer om en folkeudgave. Matthiasen var selvsagt i sin gode ret og blev frikendt.⁵²

Gyldendal formåede ikke at stille noget op mod konkurrencen. Et forsøg på at få boghandlerne til at medvirke ved et "massesalg" af Vilhelm Bergsøes "Fra Piazza del Popolo" mislykkedes, og det er tydeligt, at umuligheden af at tage kampen op med Kunstforlaget via det organiserede bogmarked var stærkt medvirkende til, at det 1917 meldte sig ud af boghandlerforeningen for at vinde nye kunder ad bl.a. kolportagens vej.⁵³

Bøger i "irregulær" boghandel III: Cherly og Geisler

Chr. Flors og Kunstforlaget Danmarks åbenbart vellykkede annoncekampagner kaldte andre til dåd, af hvilke to må omtales, fhv. frugtkonservesfabrikant *Charles Cherly* og den københavnske bogtrykker *Carl* (Karl) *Geisler*.

⁵² Bødesager refereret i *Nordisk Boghandlertidende* 28.5., 27.8. og 19.11.1914, *Dansk Boghandlertidende* 15.9.1915 og 27.9.1917. Sagen om Carl Bernhard er omtalt smst. 15.6.1915; det er ukorrekt, at Kunstforlagets udgave kun er registreret med 6 bind i *Dansk Bogfortegnelse*. Jvf. om angreb af forskellig art Matthiasen 1948, s. 74-77.

⁵³ Fr. Hegel: *Gyldendal og Dansk Boghandel. En Redegørelse ved Udmeldelsen af Den danske Boghandlerforening*, juni 1917, især s. 14. Jvf. tidligere indlæg af Søren Wiene: Om Massesalg af billige Bøger, *Dansk Boghandlertidende* 1.2.1917; smst. replik fra Hegel.

Cherly udsendte sin bogpakke nr. 1 i efteråret 1909 med "Galejslaven Rocambole" som hovedattraktion, et restoplæg af Flors i 1909 afsluttede subscriptionsudgave. Hans postordrefirma kaldte sig *Frederiksberg Bibliothek* og derpå fra 1910, da han udgav sine første bøger, *Frederiksberg Bibliotheks* (senere: *Biblioteks*) *Forlag*. Han begyndte som forlægger med Olga Eggers Rosenbergs "Ambrosius" i 2 digre bind illustrerede med scenefotografier. Den blev først udbudt ret dyrt i en pakke med "Orientalisk Skønheds-Cream" som fristende bonus, men kunne året efter fås indbundet for 2,85 kr. med tilgift af Charlotte Brontés "Et Vajsenhusbarn" (Jane Eyre). Stående tilbud var nye oplæg af "Rocambole" og "Greven af Monte Christo" og iøvrigt produkter af diverse oversatte underholdningsforfattere, der som regel kunne fås til priser mellem 25 og 85 øre pr. bind. Af Kunstforlaget havde Cherly lært at fabrikere hel- eller halvsidesannoncer med afbildninger af de pågældende "pragtbind" og navnene på de kunstnere, der havde dekoreret dem. Således averteredes 1911 7 litterære "Perler" leveret solidt emballeret i elegante trækasser for 3,95 kr. eller 57 øre pr. bog i pragtbind plus porto. Bøgerne var af Dumas (dek. Gerda Wegener), Conan Doyle (dek. Rasmus Christiansen), Henry Greville og Fergus Hume (dek. Fritz Kraul), Maupassant (dek. H.C. Milchor), M.S. Schwartz (dek. Aage Lund) og Elisabeth Schøyen (dek. Oscar Matthiesen).⁵⁴

De 30-40 titler på bøger og værker, som Cherlys forlag lod trykke 1910-14, rakte fra nogle romaner af Marie Sophie Schwartz, der kunne gå an som konfirmationsgave, til knaldromanen "Nattens København" af Hugo Krantz (dvs. Holger Rasmussen m.fl.) og Scheel Vandels "Kærlighedsromaner," udgivet henholdsvis 1913 og 1914 og begge i 10 bind á ca. 200 sider. Krantz blev solgt samlet for 2,50 kr. heftet, i kunstdæder for 3,85 kr., og averteredes trykt i 100.000 bind, altså i et oplæg på 10.000, men kunne genudsendes allerede 1915 (og igen 1918). Et ejendommeligt træk ved flere af publikationerne er en opdeling i 3-4 tynde bind, hvor det havde været naturligt at sælge dem i 1 eller 2 bind. F.eks. blev 3 romaner af Schwartz averteret opsplittet i 11 bind (uindbundet for 2,75 kr., indbundet for 4,25 kr.), og lige så påfaldende blev Dumas' "Af en Læges Erindringer" og Kaptejn Reids "En Bortførelse" 1913 udgivet hver i 3 dele af ca. 100

⁵⁴ Illustreret annonce for "Rocambole" i *Husmoderens Blad* 31.10.1909; for "Ambrosius" smst. 22.1. og *Hus og Hjem* 17.12.1911; for de 7 perler smst. 26.11. og 10.12.1911. – Af 8 perler tilbudt smst. 24.6.1912 er kun 2 forlagets egne publikationer.

sider. Da forlagets bøger ud over postordresalget kun forhandlede i kiosker, skyldes opsplitningen rimeligvis hensyntagen til kioskkunder, som var vant til hefter og tynde bogpublikationer. I annoncerne henvises undertiden direkte til, at bestilling også kunne ske i nogle københavnske kiosker, og 1914 ses Cherly at være gået sammen med kioskforlaget "Forlaget af Codan Bøger" om udgivelsen af 5 bind med humoristiske fortællinger af Mark Twain. Hvert bind var på ca. 150 sider og kostede kun 25 øre stykket, men i et af de smarte tilbud, som Cherly havde lært af Kunstforlaget Danmark, tilbød ham dem tilsendt til favørpris, 95 øre for et heftet sæt, 2,45 kr. for levering i 5 shirtingsbind. Forudsætningen var udfyldelse af en "præmiekupon," hvorpå rekvirenterne skulle skrive deres nabos navn og adresse.⁵⁵

Cherly var ikke som Heinrich Matthiasen drevet af forestillinger om at gøre god litteratur til folkeeje, men søgte øget fortjeneste ved forhandling af mindre stueren litteratur. Et københavnsk dagblad havde gjort sig bekendt med en af hans pakker, hvori der var vedlagt en reklamekatalog, og fordømte kraftigt, at der her jævnsides med bøger af hæderlige forfattere fandtes en række "skidne" bøger af den usleste slags. "Vi nævner i flæng nogle Titler: "Kærlighedsbogen. Raad mod hemmelige Sygdomme," "En Demimonde og hendes Elsker med pikante Livsbilleder" – "Morsomme Billeder af Slagsen for raske Mandfolk" og "Diverse lukkede Bøger." Da en læser af "Hus og Hjem" beklagede sig over, at han ved at reflektere på en annonce havde gjort samme erfaring, tog Chr. Erichsen Cherly i skole og meddelte i bladet, at han havde fået ham til at love, at han ikke længere ville udsætte dets læsere for slige kataloger. Cherly kunne dermed fortsætte som bladets flittigste bogannoncør og Erichsen med god samvittighed bevare en givende indtægtskilde.⁵⁶

Uvist hvorfor opløste Cherly firmaet nov. 1914 for så jan. 1915 at omdanne det til *A/S Frederiksberg Kunstforlag*, der havde til formål at drive detailhandel med bøger og postkort m.m. Aktiekapitalen

⁵⁵ Annoncer for Krantz i *Hus og Hjem* 31.8.1913 og 5.12.1915 (med angivelse af oplagstal); illustreret annonce for Schwartz som konfirmationsgave smst. 22.9.1912; annoncer med henvisning til nærmere angivne kiosker f.eks. smst. 26.11.1911 og 24.6.1912; annonce med præmiekupon til Mark Twain smst. 14.6.1914. – "Forlaget af Codan Bøger" udgav 1914ff bøger á 10-50 øre, se *Dansk Bogfortegnelse* under stikordet "Codan." Dets indehaver var Ludvig Schüth, som samtidig var direktør for Bladcentralen.

⁵⁶ Artikel i dagbladet *Hovedstaden* 28.11.1913, citeret i *Nordisk Boghandlertidende* 4.12. s.å. Meddelelse fra Chr. Erichsen til læserne i *Hus og Hjem* 1.3.1914.

udgjorde 300 kr.(!), og foruden Carl Cherly bestod bestyrelsen af bogtrykker Carl Geisler. Det nye forlag synes at have fulgt samme publikationslinie ved f.eks. 1916 at udgive "Rocamble" påny og 1917 M.C. Dickinsons "Kæmpernes Konge. Sensationsroman i VI Dele." Det eksisterede til Cherlys død 1945.⁵⁷

Carl (Karl) Geisler var formentlig uddannet som bogtrykker og lede- de bogtrykkeriet A/S C. Geisler Bogtrykkeri med vedtægter dateret juni 1913. Han trykte 1913-14 serien af Conan Doyles fortællinger for Chr. Flor, og da Flor i efteråret 1913 var ramt af den sygdom, der bragte ham i graven, kan Geisler meget vel have sat sig for at fortsætte dennes postordrevirksomhed. Under alle omstændigheder oprettede han med vedtægter dateret okt. 1913 aktieselskabet og postordrefirmaet *Københavns Bog- og Kunstforlag*, fra medio 1914 blot *Københavns Bogforlag*, og oplyste senere om en Maupassantudgave, at han havde købt forlagsretten af afdøde Chr. Flor.⁵⁸

Geisler fulgte i sine averteringer mønstrene, som var angivet af de tidligere nævnte firmaer, først med tilbud af nogle billigt opkøbte bøger, hovedsagelig fra P. Fergos Forlag, og så som sin egen forlægger fra 1914. Maupassantudgaven bestod i et genoptryk udsendt 1914 af den store illustrerede udgave i Loulou Lassens oversættelse, som oprindeligt udkom på A. Christiansens og hans efterfølgers forlag 1903-12. Genoptrykket gjaldt tilsyneladende kun 20-24 af de oprindelig 28 bind og var naturligvis på tarveligt papir, men dog med bibeholdelse af de fleste af værkets mange fortræffelige illustrationer. Det averteredes dels til salg for 6,40 kr. dels som gratis tilgift (plus forsendelsesomkostninger) ved køb af mindst to andre annoncerede bøger, der kunne fås til 1 kroners penge. Som praktiseret af Kunstforlaget Danmark blev tilgiften formentlig i de fleste tilfælde konverteret til et indbundet sæt for en beskedent merpris, måske de nævnte 6,40 kr.⁵⁹

⁵⁷ Tak til Mikael Kristensen for oplysninger om Cherlys og nedennævnte Geislers firmaer hentet fra "Samling af Anmeldelser til Handelsregistret" i Stadsarkivet; jvf. notits om A/S Frederiksberg Kunstforlag i *Nordisk Boghandlertidende* 11.2.1915. Om dets senere virksomhed se Hougaard 1999, s. 15 og ill. s. 32.

⁵⁸ Notits om aktieselskabet (kapital: 5.000 kr.) i *Nordisk Boghandlertidende* 23.10.1913 og bødeseag om avertering af bl.a. Maupassant refereret i *Dansk Boghandlertidende* 2.9.1915.

⁵⁹ Annoncer med Maupassant som tilgift i *Hus og Hjem* 16.8.1914 (med illustration der viser omslag til 20 bind) og 4.4.1915 (med angivelse af 24 bind, men kun titler på 23); i *Dansk Boghandlertidende* 2.9.1915 henvises i referat af bødeseag til annoncer

Romaner af Elisabeth Werner, som havde været udgivet af Chr. Flor, blev ligeledes genoptrykt 1914, 7 romaner indbundet i 5 halvbind, der kostede 0,85-1,00 kr. stykket. Fra dette år kan også nævnes udgaver af forfattere på samme populære niveau som f.eks. Eschtruth (3 stk.), Flygare-Carlén (2 stk.) og Elisabeth Schøyen (8 stk.). Men forlaget markerede sig også som udgiver af danske klassikere ved 1914 af lade L. Stange redigere "Udvalgte Digterværker" af Heiberg og Oehlenschläger i henholdsvis 3 bind til 2 kr. og 7 bind til 4 kr. Specielt hvad Oehlenschläger angik synes foretagendet lovlig dristigt, da Oehlenschlägers værker i forvejen var rigeligt tilgodeset: Kunstforlaget Danmark udgav ham 1913-14 i 3 store bind i serien "Litteraturens Mesterværker," fra 1910 forelå "Oehlenschläger i Udvalg" på 270 sider, som solgtes uindbundet fra bogtrykker C. Winthers Forlag for 85 øre, og i det af "Hus og Hjem" udgivne "Digter-Bibliotek" fyldte han 2 bind. I 1915 blev de to udgaver da også averteret til nedsatte priser, så Heiberg kunne fås i pragtbind til 2 kr. og Oehlenschläger i ditto til 3,50 kr. De to udgaver er i samme billige udstyr, men tager sig pænt ud i halvbind med røde papsider og hvide shirtingsrygge, der er dekoreret med sort ornamentik. Forsatserne udmærker sig ved en flot dobbeltsidet tegning af en slette med hjorte under gamle egetræer (se fig. 15). Samme forsats forekommer i de forlagsindbundne (og mere tarvelige) eksemplarer af Werners romaner, uden at de derfor nødvendigvis stammer fra samme bogbinderværksted. Mens Geislers eget trykkeri har trykt både Werner og Maupassant, er de to klassikerudgaver trykt af O.C. Olsen & Co hjulpet af N.P. Christensens Bogtrykkeri i Næstved, som tog sig af 3 af Oehlenschlägerbindene.⁶⁰

Til udgivelse i 1915 averterede Københavns Bogforlag en serie kaldt "Vort Hjems Bogsamling" bestående af 24 romaner, for hvilke der i et år skulle betales 40 øre om måneden, og der er fundet spredte vidnesbyrd om forlagsudgivelser frem til 1917, da det udgav et par romaner af Dumas og - ret uventet må man sige - "Den store franske Revolutions Historie" af A.F. Mignet. Det er imidlertid et problem, at flere af de averterede bøger og værker ikke har sat sig spor i bogfortegnelsen, og da videre undersøgelser ikke er foretaget, skal det sluttelig

i bl.a. *Berlingske Tidende* med prisen 6,40 kr. Værket findes ikke registreret i *Dansk Bogfortegnelse*.

⁶⁰ Bøgerne af Werner, Heiberg og Oehlenschläger averteredes f.eks. i *Hus og Hjem* 16.8.1914 og i en udsalgsannonce 4.4.1915.

Fig. 15. Udsnit af forsats-tegning, som Københavns Bog og Kunstforlag benyttede til indbundne udgaver af Heiberg, Oehlenschläger og Elisabeth Werner 1914.

blot nævnes, at forlaget 1915 overraskede ved at producere et par romaner af Walter Scott i bedre udstyr end hidtil. I tobindsudgaver af "Montrose" og "Talismanen" oplyses fornemt, som var der tale om bibliofile udgaver: "Bindtegninger af *Rasmus Christiansen*. Bindene er udført i *Oscar Møllers Bogbinderi*. Trykningen hos *O.C. Olsen & Co.* Papir fra *De forenede Papirfabriker*."⁶¹

BILAG

Bøger udgivet af Kunstforlaget Danmark 1909-15

Hensigten med den følgende fortegnelse er at bidrage til et overblik over forlagets publikationer i dets mest virksomme periode, ikke at meddele en fuldstændig fortegnelse. Mindst tredive bøger på mindre end 160 sider er udeladt, og enkelte serier er blot summarisk omtalt. Oplysninger om nogle af serierne og deres oplagstal er meddelt i *En Rydningsmand* redigeret af Niels Matthiasen, 1948, s. 28f, men de fleste enkeltheder har måttet samles fra spredte kilder. Averterede brochurer som "vores store illustrerede Prislister" (1911) eller "et smukt farvetrykt Hefte med Fortegnelse over "Danmarks Biblioteket's Værker" (1912) er desværre ikke fundet bevaret, og udgangspunktet har derfor været dels en række annoncer fra årene 1909 til 1915, hvorfra titlerne er kontrolleret i *Dansk Bogfortegnelse* (citeret DB), dels et udvalg af bøgerne selv, der er fundet udbudt på antikvariske udsalg i de originale forlagsbind. For shirtingbindenes vedkommende er eksemplarerne som oftest kendetegnet ved, at forlagets initialer indgår i et mønstret forsatspapir eller, fra 1912, i et blindtrykt ornament på bindenes bagside. Af praktiske grunde er fortegnelsen nummereret.

1909

[Nr. 1-3 og 4-7 udgjorde de to første serier af "Danmarks Klassiker-Bibliothek" og averteredes indbundne i "guldprægede Pragtbind" med ornamentik omkring titlen, f. eks. i *Husmoderens Blad* 29. april og 12.

⁶¹ Helsidesannonce for "Vort Hjem's Bogsamling" i *Hus og Hjem* 7.2.1915 med fortegnelse over titlerne, jvf. rebusannonce 22.11.1914. Foruden de nævnte bøger af Scott averteredes dennes "Allan Cameron," "Bruden fra Lammermoor" og titler på bøger af andre forfattere, der lige så lidt som Maupassant og Werner er at finde i *Dansk Bogfortegnelse*.

sept. 1909 med afbildning af bindene. 12. sept. oplyses, at den første serie i et oplag på 30.000 eksemplarer var udsolgt i løbet af en måned].

- 1 St. St. Blicher: Udvalgte Noveller. Dansk-norsk Udgave ved B. Hansen. – 2. Opl. 1910. 348 s. [2. oplag set i bind, som afvigende fra annonce er dekoreret af Rasmus Christiansen].
- 2 Fritz Reuter: Landmandsliv. Oversat af C. Andersen [Kun en udgave fra 1910 (plus senere optryk) kendes]. 432 s. [Set i bind, som afvigende fra annonce er dekoreret med tegning af landskab med kirke].
- 3 H. Beecher Stowe: Onkel Toms Hytte. Paany bearbejdet af E. Wermund. – 2. Oplag 1910. 334 s. [2. Opl. set i bind, som afvigende fra annonce er dekoreret af Siegfried Wagner, ovenfor afbildet som fig. 12].
- 4 Charles Dickens: En Fortælling om to Byer. I Overs. ved Oluf Petersen. – 3. Opl. 1910. 352 s. [DB ukorrekt: 3. Opl. 1909].
- 5 Adam Oehlenschläger: Aladdin. Illustr. af Axel Wiingaard. – 3. Opl. 1910. 334 s. [3. Opl. set i bind, som afvigende fra annonce er dekoreret af Gudmund Hentze].
- 6 Walter Scott: Ivanhoe. Oversat af E. Wermund. 448 s.
- 7 Leo Tolstoj: Krig og Fred I-II. – 3. Opl. 1910. 384 + 384 s.
- 8 Walter Scott: Ivanhoe. Oversat af E. Wermund. 448 s.
- 9 David Livingstones samtlige Rejser i Afrika. Bearb. og forkortet Udg. af G. Rambach. Med illustr. 348 s.

1910

[I f.eks. *Illustreret Tidende* 27. marts og *Politiken* 11. april 1910 averterede store helsidesannoncer 12 titler i 15 bind til udgivelse i 3 serier henholdsvis marts, aug. og nov. Alle bindende er afbildede med angivelse af de kunstnere, som har dekoreret dem. I nr. 13, 18, 19 og 20 oplyses på bagsiden af titelbladet: Oplag 40.000 Eksemplarer. – Derudover blev som ovenfor anført flere bøger fra 1909 genoptrykt, og forlaget havde part i en udgave af “De tre Musketerer”].

- 10 Victor Hugo: Notre Dame Kirken i Paris. 448 s. [Binddek. af Axel Hou].
- 11 Fr. Spielhagen: Hammer og Ambolt. Paa dansk ved Clara Gulmann I-II. 348 + 352 s. [Binddek. af Gudmund Hentze].

- 12 Ivan Turgénjev. Af en Jægers Dagbog. Paa dansk ved Vilhelm Møller. 382 s. [Bindek. af Fritz Kraul].
- 13 Lewis Wallace: Ben Hur. 368 s. (Ikke i DB). [Bindek. af Axel Hou].
- 14 Ludvig Holberg: Peder Paars. Illustreret af Nils Wiwel. 352 s. [Bindek. af Stefan Ussing].
- 15 Prosper Mérimée: Bartholomæusnatten. 304 s. [Bindek. af Rasmus Christiansen].
- 16 Walter Scott: Talismanen. Ved H.N. Hansen. 448 s. [Bindek. af Stefan Ussing].
- 17 Leo Tolstoj: Anna Karénin. Paa dansk ved Clara Gulmann I-II. 368 + 372 s. [Bindek. af Siegfried Wagner].
- 18 Jens Baggesen: Labyrinten. 456 s. [Bindek. af Axel Hou].
- 19 Charles Dickens: Pickwick Klubbens efterladte Papirer. I Overs. ved Oluf Petersen I-II. 366 + 368 s. [Bindek. af Erik Henningsen].
- 20 E.M. de Saint-Hilaire: Napoleon Bonaparte og den store Arm., Illustreret af Rasm. Christiansen. 448 s. [Bindek. af Alfred Larsen].
- 21 William Shakespeare: Købmanden i Venedig ved Th. Ewald illustreret af Gudmund Hentze. 230 s. [Bindek. af Harald Slott-Møller].
- 22 Alexander Dumas: De tre Musketerer I-III. [På titelbl.: Dansk Familieblads Forlag (Kunstforlaget "Danmark")]. 192 + 192 + 192 s. [Set i to forskellige bind, begge med Kunstforlagets forsats: 1) med usign. tegn. af de fire helte, som krydser klinger over teksten "Een for alle og alle for een" (efter omslagstegn. afb. i *Husmoderens Blad* 16. april 1911) og 2) med forgyldt titel i prikket ornamentramme].

1911

[I en annonce i *Husmoderens Blad* 7. maj 1911 omtales en serie kaldt "Danmarks Biblioteket," som udsendes til "vor store Kundekreds, der nu tæller over 20.000 faste Abonnenter paa alle Forlagets Bog-Serier." Hele serien omfattede åbenbart en snes bøger, hvoraf 5 tilbydes nye kunder for 3,50 kr. indbundne i solide shirtingsbind præget "med garant. ægte 18 Kar. Guld." De afbildede bind gælder nr. 27, 30, 39, 42 og 45, hvoraf specielt nr. 39 udmærker sig ved soliditet. I nr. 26, 32, 39 og 45 oplyses: Oplag 25.000 Eksemplarer].

- 23 Luisa M. Alcott: I Rosentiden. Paa dansk ved Clara Gulmann. 336 s.
- 24 Chr. Bredsdorff: Paa Feltfod. Med 125 Illustrationer af Alfr. Schmidt. 328 s. I kvartformat.
- 25 Poul Chievitz: Fra Gaden. 266 s.
- 26 Francois Coppée: Hvem bærer Skylden? Oversat af Astrid Juell-Nissen. 300 s.
- 27 Georg Ebers: Fru Borgmesterinden. Oversat af Otto Borchsenius. 424 s.
- 28 Carit Etlar: Krybskytten. 346 s. [Reliefpresset bind, forsatter med tegn. af blomstervase sign. A.H., jvf. nr. 36].
- 29 H. Rider Haggard: Kong Salomons Miner. Autoriseret Overs. ved P. Jerndorff-Jessen. 304 s. [Binddek. af Rasmus Christiansen].
- 30 Anthony Hope: Fangen paa Zenda. Autoriseret Oversættelse. 264 s. [Binddek. af Erik Henningsen].
- 31 Mark Twain: Lille Toms Eventyr. 350 s. [Binddek. af Louis Moe].
- 32 E. Marlitt: Hedeprinsessen. Oversat af Emmy Drachmann. 460 s. [Genudgivet 1915, se nr. 73].
- 33 Kaptajn Marryat: Percival Keene. 552 s. [Binddek. af K. Hansen-Reistrup].
- 34 O.C. Molbech: Indianerliv. Et døende Folks Saga. 248 s.
- 35 Carl Muusmann: Det lille Paradis. 250 s.
- 36 Fritz Reuter: Fra Aar 1813. 252 s. [Reliefpresset bind og forsatter som nr. 28].
- 37 Peter K. Rosegger: "Guddommen." Roman i 3 Dele. aut. Overs. af Emmy Drachmann. 346 s.
- 38 Victorien Sardou: Madame Sans-Genes. 376 s. I kvartformat. [Binddek. af Rasmus Christiansen].
- 39 Elisabeth Schøyen: Dronning Margrethe. Historisk Roman. 286 s.
- 40 Carl E. Simonsen: Grænsefolk. 316 s. [Binddek. af Rasmus Christiansen].
- 41 Carl E. Simonsen: Den gyldne Flod. 220 s. [Binddek. af Axel Hou].
- 42 Knud Skytte [dvs. Jacob Nielsen]: Den onde Lensmand. 364 s. [Binddek. af K. Hansen-Reistrup].
- 43 Tusind og een Nat. Udvalgte Æventyr genfortalte og med Tegninger af Gudmund Hentze. 286 s. [Binddek. af Hentze].
- 44 Elisabeth Werner: Et Ægteskab. Oversat fra tysk. 422 s.

- 45 Kristjan Østergaard: Anton Arden og Møllerens Johanne. [Illustreret af Rasmus Christiansen]. 252 s. [Binddek. af Christiansen].

1912

[Der udsendtes en række bøger i lille oktavformat á ca. 128 sider, som muligvis har været tiltænkt afsætning i kiosker o. lign. De annonceredes ikke i de sædvanlige "pragtbind," men solgtes stift heftede i tegnede omslag. Her medtages kun fire flerbindsværker, hvoraf omslagene til nr. 46-48 er afbildede i helsidesannonces i *Hus og Hjem* 8. og 15. dec. 1912. Incl. nr. 24 i pragtbind og 10 kolorerede julekort var prisen for disse 3 numre 2,50 kr. plus 70 øre til forsendelsesomkostninger. Dertil kom udgaver af Dumas og Carit Etlar, sidstnævnte i 3 bind á 60.000 eksemplarer, og påbegyndelsen af serien *Litteraturens Mesterværker*, se nedenfor].

- 46 H. Beecher Stowe: Onkel Toms Hytte I-III á 128 s. [Jvf. nr. 3].
 47 Fritz Reuter: Landmandsliv I-III á 128 s. [Jvf. nr. 2].
 48 Lewis Wallace: Ben Hur I-III á 128 s. (I DB er bogen registreret som ét bind på 380 s.). [Jvf. nr. 13].
 49 Hall Caine: Slaven I-II á 128 s.
 50 Alexander Dumas: Greven af Monte Christo I-VI. 186 + 198 + 200 + 168 + 156 + 148 s.
 51 Carit Etlar: Udvalgte Fortællinger I-III. 1912. – I: Mine kæreste danske Fortællinger. 272 s. – II: Mine kæreste For tællinger fra fremmede Lande. 238 s. – III: Mine kæreste ældre Fortællinger. 302 s. (I DB angives trykår 1913, ikke 1912). [Binddek. af Poul Steffensen, afbildet i helsidesannoncer i *Hus og Hjem* 17. og 24. nov. 1912].

1912-14

[Fordelt på disse 3 år udgaves serien *Litteraturens Mesterværker*, så vidt det har ladet sig konstatere ialt 29 bind i kvartformat med imiterede skindrygge. Flere forfattere var repræsenterede med 2 eller flere bind, og det drejede sig om både danske og udenlandske forfattere (danske: Jens Baggesen, Carl Bagger, Johs. Ewald, Gyllembourg (4 bd.), Holberg (2 bd.), Poul Martin Møller, Oehlenschläger (3 bd.) og Aarestrup; udenlandske: Dickens (3 bd.), Dostojewski, Georg Ebers (2 bd.), Paul Heyse (2 bd.), Reuter, Shakespeare, Sienkiewics (2 bd.),

Tolstoj og Turgénjew (2 bd.). I et interview i *Politiken* 9. april 1914 nævnte Heinrich Matthiasen, at Gyllembourg- og Aarestrupudgaverne var trykt i 20.000 eksemplarer. Dette gjaldt formentlig hele serien, da forlaget som nævnt 1911 talte over 20.000 faste serieabonnenter].

1913

[*Ingemanns* "Samlede Eventyr og Fortællinger" blev trykt i 5 bind á 150.000 eksemplarer og hans historiske romaner i 5 illustrerede bind á 75.000 eksemplarer. De leveredes i halvbind med røde rygge af imiteret skind, mens to serier på hver 10 bind af *Kaptajn Marryats* og *Jules Vernes* romaner blev solgt i henholdsvis blå og røde shirtingsbind. Bøgerne i begge serier blev trykt i 70.000 eksemplarer. Jules Verne er illustreret "med de originale franske tegninger," Marryat af forskellige kunstnere, nogle usignede, andre signerede af (Thor?) Bøgelund, Poul Jørgensen og K. Hansen-Reistrup].

1913-14

[En række af *Carit Etlars* skrifter blev udgivet i små grønne oktavbind med et forgyldt ungdomsportræt af forfatteren på forsiden. 4 bind udkom 1913, 6 1914, alle trykt i 100.000 eksemplarer. Fordelt på de samme to år udsendtes en blandet serie på 20 bind i halvbind med løver og hjerter på ryggene, som vel skulle understrege, at serien af forlaget betegnedes som "Danmarks-Biblioteket." På titelbladene, der med en enkelt undtagelse er uden trykår, kalder forlaget sig "Forlaget Danmark," men tre af bøgerne rummer et tillæg, hvor der på et indskudt titelblad angives "Kunstforlaget Danmark" plus trykår (se nr. 53, 63 og 64). Et fælles træk for serien er, at bøgerne ikke alene er illustrerede med helsidestegninger og (ligesom Marryat- og Verneserierne) har et farvetrykt billede før titelbladet, men også at titelbladene er tegnede og signerede af Gudmund Hentze. De femten bind, som det er lykkedes at stykke sammen i de originale bind, har bindrygge i 4 forskellige farver, hver farve åbenbart repræsenterende en levering på 5 bind. Titlerne på de manglende bøger er rekonstrueret ved hjælp af annoncer og DB og anbragt til sidst i rækken. Fra DB er også hentet de manglende angivelser af trykår].

Serie med grøn ryg:

52 [Augusta] Carit Etlar: Bjørneæt. Nationalhistorisk Roman med Tegninger af Poul Steffensen. [1913]. 352 s. (Ikke i DB). [Oplag 30.000 eksemplarer ifølge Carit Etlars *Minder*, 1913, s. 460].

- 53 Bret Harte: Grubemillionæren med Tegninger af K. Hansen-Rejstrup. [1913]. 382 s. (S. 199 udgør et nyt titelblad med "Bret Harte: Fortællinger og Noveller / Kunstforlaget Danmark 1913;" s. 200 er blank, derpå fortsat paginering).
- 54 Georges Ohnet: Fabrikanten med Tegninger af K. Hansen-Rejstrup. [1913]. 384 s.
- 55 Leo Tolstoy: Kosakkerne med Tegninger af K. Hansen-Rejstrup. [1913]. 318 s.
- 56 Se tillæg efter nr. 71.

Serie med blå ryg:

- 57 Octave Feuillet: En fattig ung Mands Æventyr med Tegninger af Gudmund Hentze. [1913]. 328 s. [Jvf. fig. 14].
- 58 Lermontoff: Vor Tids Helt. Tegninger af Gudmund Hentze. [1913]. 262 s.
- 59 Mark Twain: Huck Finns Hændelser [med Tegninger af K. Hansen-Rejstrup]. [1913]. 422 s.
- 60-61 Se tillæg efter nr. 71.

Serie med brun ryg:

- 62 C. Bell: Et Vajsenhusbarn (= Charl. Bronté: Jane Eyre) [med Tegninger af K. Hansen-Rejstrup]. [1913]. 424 s.
- 63 Louise Mühlbach: Den Livegne [med Tegninger af K. Hansen-Rejstrup]. [1913]. 328 s. [S. 173 udgør et nyt titelblad med: "Bret Harte: Fortællinger og Noveller / Kunstforlaget Danmark 1913;" s. 174 er blank, derpå fortsat paginering].
- 64 George Sand: Hittebarnet [med Tegninger af K. Hansen-Rejstrup]. [1914]. 384 s. [S. 257 udgør et nyt titelblad med "Ingeborg Vollquartz: Smaafortællinger / Kunstforlaget Danmark 1914;" s. 258 er blank, derpå fortsat paginering].
- 65 Walter Scott: Fængslet i Edinburgh. [1914]. 608 s. [Med usigtede Illustrationer].
- 66 Se tillæg efter nr. 71.

Serie med lilla ryg:

- 67 Dostojewsky: Nihilister [med Tegninger af K. Hansen-Rejstrup]. [1914]. 496 s.
- 68 A. Dumas: Folkets Barn. 1914. 616 s. [Med usigtede Illustrationer].

- 69 Kaptajn Marryat: Jacob Ærlig. [1914]. 496 s. [Med usignerede Illustrationer].
 70 M.S. Schwartz: Arbejdet adler Manden. [1914]. 504 s. [Med usignerede Illustrationer].
 71 Se tillægget.

Tillæg til "ryg" serierne:

[I hver af de rekonstruerede serier mangler et eller to bind eller ialt 5 bind, for at de som 4 x 5 bind kan nå op et antal af 20 bind (ovenfor nr. 56, 60-61, 66 og 71). Via en annonce for forlagets bøger i *Politiken* 2. april 1914 er det muligt at identificere 4 af titlerne med rimelig sikkerhed (de angives alle at være illustrerede og med et farvetryk). Mindre sikkert er nok, at det manglende femte bind udgøres af Ingemanns morgen- og aftensange. Titlerne gengives efter DBs noget lemfældige registrering]:

Oliver Goldsmith: Præsten fra Wakefield. M. Tegn. af Gudm. Hentze. M. Illustr. og 1 Bill. 360 s. 1913.

Rider Haggard: Testamentet. Tegninger af Gudmund Hentze. 1913. 286 s.

Pierre Loti: Islandsfiskeren. M. Tegn. af Gudm. Hentze. M. Illustr. og 1 Bill. 1913. 256 s.

Ivan Turgénjew: En adelig Rede. Oversat af Vilh. Møller. M. Illustr. 1914. 332 s.

B.S. Ingemann: Morgen- og Aftensange. Illustr. af Harald Slott-Møller. 1914. 80 s.

1914

Udgaver af "Pelle Erobreren" i 70.000 eksemplarer og af Palle Rosenkrantz værker i 20 bind á 20.000 eksemplarer er omtalt ovenfor s. 155. Yderligere udsendtes 5 romaner af Carl E. Simonsen og 5 af Carl Muusmann, alle i shirtingbind med en scene fra bogen afbildet i forgyldning på forsiden. Muusmanns cirkus- og artistromaner havde tidligere været udgivet på A. Christiansens og hans efterfølgers forlag; i DB så vel som i *Dansk skønlitterært Leksikon* mangler en af de 5 titler, "Den flyvende Cirkus" (288 s.). Af Simonsens bøger havde en historisk roman fra Middelfart, "Konsulens Børn" (254 s.), ikke tidligere været trykt. Når han senere har oplyst, at Kunstforlaget 1914 udgav 7 af hans bøger, skyldes det sikkert, at han var kommet til at

medregne de to tidligere udgivne bøger (nr. 40-41). Derimod er der næppe grund til at betvivle hans udsagn om, at bøgerne i 1914-serien blev trykt i 80.000 eksemplarer (Carl E. Simonsen: *50 aar som Skribent*, 1937, s. 26).

1915

[Der blev både gjort forberedelser til næste års udgave af Carl Bernhards "Udvalgte Skrifter" i 11 bind og et stort leksikon redigeret af P.A. Rosenberg, "Store Nordiske Konversations Leksikon." Det begyndte at udkomme 1916 og afsluttedes 1924 med bind 27. Ved udgivelsen af første bind havde der meldt sig 28.000 abonnenter, men flere kom til, så det endelige oplag blev på 55.000 eksemplarer. En reklametryksag, et folioblad med en udateret "Bogfortegnelse" der åbenbart stammer fra 1915, bidrager væsentligt til følgende registrering af årets produktion på 10 bøger, hvoraf 6 ikke er optaget i *Dansk Bogfortegnelse*. Af disse er eksistensen af de 4 fundet bekræftet af eksemplarer i forlagets shirtingsbind].

- 72 Thomas Krag: En Øglerede. 252 s.
- 73 E. Marlitt: Hedeprinsessen oversat af Emmy Drachmann. 344 s. [Ikke i DB. Tidl. udg. se nr. 32].
- 74 E. Marlitt: Guldelse. 288 s. [Ikke i DB].
- 75 E. Marlitt: Den gamle Gaard. Roman i to Dele oversat af Sofie Horten. 382 s. [Ikke i DB].
- 76 E. Marlitt: Grevinde Gisela. Roman i to Dele oversat efter Originalens VII. Oplag af Sofie Horten. 296 s. [Ikke i DB].
- 77 Holger Rasmussen: Hendes Hjerte. 256 s.
- 78 Holger Rasmussen: Lykken fra Landevejen. 254 s.
- 79 Marie S. Schwartz: Et Hævnens Offer. 352 s. [Ikke i DB].
- 80 Marie S. Schwartz: Gertruds Ungdomsdrøm. 192 s. [Ikke i DB].
- 81 Marie S. Schwartz: De Forsvarsløse. 248 s.

SUMMARY

HARALD ILSØE: *The beginnings of the cheap edition in the Danish book trade 1908-1918.*

In the autumn of 1908, publisher John Martin embarked on his series of translated literary works at 50 øre apiece, the so-called “half-krone editions”, soon supplemented by the slightly weightier “standard editions” at one krone apiece. One important factor for these cheap editions was the large print-run of around 10,000 copies, not seldom rising to 20,000 or more. The established book trade initially stood aloof and criticised Martin’s sales methods, but their success could not be denied, and little by little other publishers followed suit with book series at similar prices. Finally, the largest and dominant publisher, Gyldendal, gave in to the cheap book trend, when in 1916-17, following Martin’s example, it issued both a half-krone and a one-krone series of translated novels, which rapidly achieved impressions of 25-34,000 copies. Other cheap books in large print-runs were sold outside the regular bookshops by direct sale to customers through tempting advertisements in newspapers and magazines. This method succeeded not least for Heinrich Matthiasen and his “Kunstforlaget Danmark” company, which, like Martin’s house, started up in 1908 and is thought to have culminated in 1913 with a production of 2,545,000 books, including a five-volume edition of Ingemann in 150,000 copies. As did certain other publishers, Matthiasen exploited the fact that large batches of books could be bound very cheaply, and he made most of his profit from selling ready-bound books. Several of the cheap book series named in the article are recorded under their series name in the Danish Book List, whereas it is hard to get a clear idea of “Kunstforlaget Danmark’s” production. For this reason, a concluding appendix lists these books up to 1915/16, with the exception of books with fewer than 160 pages.